

Magyar nyelvészet, 1982

Ahlqvist, August: Kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä 1845–1889.

[Levelek. Egy nyelvtudós és utazó tudósításai 1845–1889.] Toimittaneet Maija Hirvonen, Kaisu Lahikainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kuopio, 1982. 422 l. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 374.)

August Ahlqvist neves finn irodalmár és nyelvész volt. Levelezését születésének centenáriumaára finn nyelven a Finn Irodalmi Társaság jelentette meg. (A levelek közt számos eredetileg svéd nyelvű van, de akad köztük németül vagy észtül íródott is.) A 395 levélből jónéhány magyar tudósnak szól, többnek *Budenz József*, néhánynak *Hunfalvy Pál*, egynek pedig *Szinnyei József* a címzettje. A névmutatóból is megállapítható, hogy a levelezés során még számos magyar említették: Bálint Gábor, Barna Ferdinánd, Bugát Pál, Fábián István, Géresi Kálmán, Győry Vilmos, Kertbeny Károly, Munkácsi Bernát, Reguly Antal, Révai Miklós, Szénássy Sándor, Ujfalvy Károly, Xanthus János. 1862-ből három levél Pestről keltezett, bennük Ahlqvist magyarországi tartózkodásáról számol be. Az egyiket, amelyben Ahlqvist a finn nyelv magyarországi tanításáról, tanulásáról ír, a Suometar című lap is közölte. A kötet jegyzeteket és a címzettek listáját is tartalmazza. A fényképanyag szintén említésre méltó, a képek Ahlqvistot és családját és az obi-ugoroknál tett tanulmányúton látott embereket, tájakat ábrázolják. Budenz és Ahlqvist levelezését magyar fordításban *Artturi Kannisto* már megjelentette (l. A Debreceni Tisza István Tudományegyetem Évkönyve 1940–41. I. 159–200. – Eredetileg Ahlqvist levelei finn, a Budenzéi pedig német nyelvűek).

A. Molnár Ferenc

Bakos Ferenc: A magyar szókészlet román elemeinek története.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 560 l.

Bakos Ferenc monográfiájának alapja a több mint tizenöt évi saját gyűjtéséből és más források hasznosításából származó 2374 szóelem. Ezek sok és változatos szempontú vizsgálatát és ennek eredményeit könyvének tíz fejezete foglalja magában.

Az első két fejezet az átvett román szavak hangtani és alaktani sajátosságainak a tüzetes elemzését tartalmazza. A harmadik, a jelentéstani viszont már a szókölcsönzés belső, nyelvi indítékaival is foglalkozik, főleg azzal, hogy egy-egy jövevényszó – rendszerint, de nem feltétlenül – jelentésmódosítással bővíti a szinonimasorokat (pl. a *szoknya* mellett a nyelvjárási *fuszta* 'vállpántos szoknya'). Ezt követően a negyedik fe-

jezetben a kölcsönzés valamennyi indítékát számba veszi. Gyakori okként tárgyalja egy újonnan megismert fogalom megnevezését: a szó egy addig ismeretlen fogalommal került be nyelvünkbe (pl. *bálmos* 'juhsajt leve vagy az abból készített étel'). Ennek az esetnek sokféle változatát mutatja ki, például azt, hogy a kölcsönző sajátosan román méltóság- vagy intézménynév (pl. *ármás* 'fegyveres hajdú', *szpatár* 'udvari főméltóság') vagy a román népelet műszava (pl. *dojna* 'bánatos népdal', *perinica* 'párnatánc').

A negyedik fejezet a kölcsönzők földrajzi elterjedtségét veszi számba: csak Erdélyben járatos szavak, valamint Erdélyen kívül is elterjedt szavak (ez utóbbiak között 122 szót mutat ki, pl. *berbécs*, *cáp*, *esztrenga*; ezek tehát nemcsak a romániai magyar nyelvjárásokban ismertek). Az ötödik és hatodik fejezet a többízben történt szóátvétellel, illetőleg a többszörös etimológiákkal foglalkozik. A hetedik tárgya a kétnyelvűséggel kapcsolatos jelenségek. A nyolcadik a jövevényszóknak az átvétel utáni sorsát világítja meg: az idegen elemtől a meghonosodott szóig.

A legfontosabb nyilván a két utolsó fejezet. A kilencedik tartalma: a román elemek kronológiája, területi és különféle stílusrétegekben való elterjedtsége. A kronológiai rétegződés (a XIV. századtól a XIX. század végéig), a kölcsönzők korszakok szerinti csoportosítása egyben adattári számbavétel: az egyes román eredetű szavak szócikkek szerinti bemutatása (a XX. századi anyag tekintetében a szerző a következő munkára hivatkozik: Márton–Péntek–Vőő: A magyar nyelvjárások román kölcsönzavai. Bukarest, 1977). Az elterjedtségnek négy rétegét különíti el: az Erdélyben köznyelvi szinten használt szók (kb. 50 szó, pl. *berbécs*, *cáp*, *döblec* 'sütőtök'), több-kevesebb erdélyi nyelvjárásban használt tájszó, csak egy-egy kisebb területi egység nyelvjárásában élő tájszó és végül a legfontosabb kategória: a magasabb stílusrétegek (19 szó a magyar irodalmi és köznyelv teljes jogú tagja, pl. *áfonya*, *cimbora*, *furulya*, *palacsinta*, *pulya*, *poronty* stb.).

A tizedik fejezetben a jövevényszókat fogalomkörök szerint veszi számba. A legfontosabb jelentéskör: a juhtenyésztés és tejgazdálkodás. A fogalomkörök bemutatása során a szerző sok érdekes és értékes gazdaság- és művelődéstörténeti tanulságot fogalmazott meg.

Tanulságos az Összegezés című fejezet is. Következtetései közül kettőt feltétlenül ki kell emelnünk. Az egyik az, hogy a románból való kölcsönzés alapja a közvetlen népi, nyelvi érintkezés, amelynek fő jellegzetessége a nyelvjárásiasság. A másik pedig az, hogy „a régiségből jelentkező jövevényszók között a meghonosodottak aránya jóval magasabb, mint az újonnan jelentkezőké”.

Bakos eredményei jól bizonyítják, hogy könyve jelentős állomás a román kölcsönzők vizsgálatának a történetében.

Szabó Zoltán

Balázs Géza: A kazári népi erdőgazdálkodás munkamenete és szakszókinccse.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1982. 17 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 14.)

A kazári erdőgazdálkodás tanulmányozására az ún. „Palóckutatás” keretében került sor. A kazári népi erdőgazdálkodás leírása című nagyobb egység a téma néprajzi megközelítése, a Szótár című rész pedig nyelvi-lexikai foglalata. Előbb röviden megismerkedhetünk a faluval, annak határában található faállománnyal, erdőtípusokkal, az erdők fekvésével, elnevezéseivel, az erdőbirtokosság (felszabadulás előtti) formáival. Majd olvashatunk a fakitermelés, az elszállítás és feldolgozás módjairól, az irtásgazdálkodásról és a csemetézésről, az erdei gyűjtögetésről, állattartásról és szénéégetésről is.

A szótár egyes szócikkei tartalmazzák a címszó helyi ejtését; ha szükséges, egyes ragos, jeles alakjait; a szófaji minősítést; értelmezést; nyelvjárási példamondatot.

Juhász Dezső

Balázs Judit: A ragadványnevek szerepe Rábaszentandrás névrendszerében.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 100 l. + 1 tábla. (Nyelvtudományi Értekezések 114.)

A Bevezetés tisztzza a névtudomány helyét a többi tudományág között és a ragadványnevek belső rendszerét.

A kötet második része bemutatja a kutatott területet, az anyaggyűjtés módszereit, a főhasznált forrásokat, s áttekintést ad a használatban levő hivatalos nevekről.

A következő ragadványnév-típusokat különbözteti meg munkájában a névadás indítéka szerint: keresztnévi, vezetéknevi eredetűek, lakhelyre, lakóházra, gazdasági helyzetre, foglalkozásra, foglalatosságra, életkorra utalók, külső, belső tulajdonságot, szokást, szenvedélyt, szavajárást, eseményt megnevezők, névasszociációs és egyéb ragadványnevek.

A ragadványnevek életéről, öröklődéséről igen szemléletes képet ad statisztikákkal, táblázatokkal, származási táblákkal. A mellékelt hatalmas tábla genealógiai leszármazási és névöröklési rendszere is ezt a fejezetet szemlélteti. A ragadványnevek használatának generációs és regionális eltéréseit, szabályosságait és szabálytalanságait mutatják be a további fejezetek. Külön részt kapott az érzelmi-hangulati tartalom vizsgálata, amelyből megtudjuk, hogy igen kevés a pozitív hangulati tartalmú név, s meglepően nagy a negatív tartalmúak száma, jóllehet legtöbb a közömbös.

A könyv csupán az említőnevek adattárát adja, mivel a ragadványnevek adattára megjelent már a szerzőtől a Magyar Személynévi Adattárak 15. füzeteként (Bp., 1977.) az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége kiadásában. Szerepel még az adattárban a családnevek és keresztnévek vallási, származási és gyakorisági megoszlást mutató felsorolása is.

Hajdú Mihály

Balogh László: Nyelvtan és gondolkodás.

Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1982. 77 l. (Acta Psychologica Debrecina 8.)

Tanulmányában a szerző a gondolkodás és az ismeretsajátítás kapcsolatát vizsgálja. Választása nem véletlenül esett a gimnáziumi nyelvtanra. Mások és saját tapasztalatai alapján úgy látja, hogy a tanulók nagy része ellenszenvvel viseltetik a nyelvtan iránt, pedig a nyelvtannak kiemelkedő szerepe van a nyelvhasználat kialakításában.

Vizsgálatának kettős célját röviden így fogalmazhatjuk meg: egyrészt választ keres a feladatrendszeres oktatásnak az ismeretsajátításra, másrészt az oktatási módszerkombinációnak a tanulók gondolkodására való hatására. Az előbbit az eredmények oldaláról közelíti meg, az utóbbiban a folyamatot vizsgálja.

Azokat a mutatókat keresi, amelyekkel demonstrálhatja a feladatrendszeres oktatás kedvező hatását a gondolkodás fejlődésére.

A dolgozatot angol nyelvű kivonat zárja.

Polónyi Szűcs Szilárd

Bárczi Géza: A Halotti Beszéd nyelvtörténeti elemzése.

Sajtó alá rendezte és szerkesztette: E. Abaffy Erzsébet és N. Abaffy Csilla. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 169 l. (Nyelvészeti Tanulmányok 24.)

A kötet Bárczi Géza speciális kollégiumokon elhangzott Halotti Beszéd-elemzései-
nek utolsó, de az előadó számára korántsem lezárt, végleges változatát tartalmazza.

A nyelvemlék magyarázata a Halotti Beszéd mondatainak sorrendjét követi. A mondatok értelmezését, szerkezetét, szintagmáit elemezve olvasati, hangtörténeti, helyesírástörténeti kérdések boncolgatásáig jut el a szerző. Szó esik a tövek és a toldalékok eredetéről is. A nyelvemlék vizsgálata kapcsán a korai ómagyar kor egész nyelvi rendszerét, annak működését, mozgását is feltárja. A munka nem teljes: az utolsó mondat, a Könyörgés elemzésére már nem kerülhetett Bárczi tanár úr óráján sor.

A kötetet a forrásokot is tartalmazó rövidítésjegyzéken kívül szómutató (ez csak a HB. szavait tartalmazza) és tárgymutató egészíti ki. Terjedelmi okokból ez utóbbi a hang- és helyesírástörténeti kérdéseket elhagyta.

Ezúttal külön köszönet illeti a kötet közléteveit a könyvben található nyelvi adatok és az igen bőséges szakirodalmi hivatkozás gondos ellenőrzéséért.

Zelliger Erzsébet

Békési Imre: Szövegszerkezeti alapvizsgálatok (Magyar újsághiranyag alapján).

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 245 l.

Békési Imre könyve a maga nemében az első magyar szöveggrammatikai monográfia. Ahogy a címe is mutatja, tárgya szövegszerkezet, amelyen a szerző „a nyelvhasz-

nálat során az összes lehetséges variációjában megvalósuló konstrukciót” érti. A cím másik szava, az „alapvizsgálatok” viszont arra utal, hogy a szöveg vizsgálatát „alaplépések”-kel kell kezdeni viszonylag egyszerű szövegfajták kísérleti és empirikus leírásában. Ez a legegyszerűbb szövegfajta a „bekezdésnyi szövegmű” és ezen belül is az újsághír.

A feldolgozott újsághíryanag mennyiségileg elég nagy (4800 bekezdésnyi hír), tartalmában is eléggé változatos. Alapvizsgálatuknak a szerző szerint leginkább a tartalmilógikai kapcsolás elemzése felel meg. Az elemzésben annak kimutatására törekszik, hogy „miként, miért és mennyire adekvát a szövegműben objektivizálódott visszatükrözés logikája az esemény idő- és oki-okozati rendjével”. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az újsághír alkotó mondatok egymás közötti viszonyait elemzi, elsősorban a hír „lineáris kifejtése során elfoglalt sorrendi helyüket” veszi tekintetbe.

A bekezdés szerkezeti, konstrukciós formáját a mondatok közötti viszonyok feltárása alapján írja le. Alapelve ugyanis az, hogy a bekezdésnyi hír megszerkesztettsége mondatainak beszerkesztettségétől függ, de lényeges tényező maguknak a mondatoknak a belső megszerkesztettsége is. És statisztikai, gyakorisági vizsgálattal állapítja meg, hogy melyek a túlsúlyban levő, jellegzetesebb szövegkonstrukciós formák. Vizsgálatainak eredményeit bekezdéshosszúsági csoportonként közli (pl. kétmondatos vagy ötmondatos újsághír). A konstrukciós formák osztályozásában az egyik legfontosabb szempont az, hogy a bekezdések hány belső tömbre tagolódnak, és hogy közöttük milyen természetű (pl. ellentétes, magyarázó, következtető) a kapcsolás. Eszerint a bekezdés kisebb szerkezeti egységekre tagolódik, tehát belső, mondatszint feletti alegységek mutathatók ki. Leggyakoribb a kapcsolatos viszony. E mellett az ellentétes kapcsolat a bekezdések között és legalacsonyabb szinten, a mondaton belül jelentős. Vizsgálatainak egy másik eredménye az, hogy tulajdonképpen a hárommondatos konstrukciónak van a leginkább tiszta képlet értékű formája.

Békési kutatásainak ezek az eredményei könyvének jelentőségét és egyben használhatóságát is igazolják. Érdeme az is, hogy jó alapot teremtett a kérdéses jelenség vizsgálatának továbbfejlesztéséhez.

Szabó Zoltán

Benkő Loránd: Kazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 82 l. (Nyelvtudományi Értekezések 113.)

A kötet a *Kazinczy Ferenc nyelvszemlélete és a Sággy Ferenc szerepe a felvilágosodás korának nyelvi mozgalmaiban* című tanulmányokat tartalmazza.

Kazinczy korát a szerző a tágabb értelemben vett magyar nyelvművelés hőskorának tekinti, melyben a széphalmi mester, ha nem képviselt is mindig eredeti gondolatokat, a nyelvről szóló általános tézisei jórészt ma is helytállóak. Megfogalmazása, miszerint „a nyelv az legyen a’minek lennie illik: hív, kész és tetsző magyarázója mindannak, a’mit a lélek gondol és érez” tömör, világos, érthető és szép, akárcsak ösztönzése, melyet maga Benkő Loránd is kiemel: „úgy fogok szöveget, hogy magamra gyalázatot ne vonjak, az az szabadon és szolgálai féltékenység nélkül”. Mai szemmel meglepő, hogy

Sajnovics és Gyarmathi kortársa, Kazinczy nyelvünket rokotalannak véli. Talán a magyar nyelv napkeleti rokonsága ellenkezett volna a széphalmi mester napnyugati beállítottságú eszményképével?! Szinte bizonyos! S elgondolkodtató egysíkúsága, mikor így ír: „az Urál vagy a Don felé nézni sohasem szabad” (14). Hitt a költészet nyelvének erejében, s a szépirói nyelv szerepében, a cselekvő, példát mutató nyelv művelésben, de abban is, hogy csak azt szabad megváltoztatni, amit „a magyar nyelv természete (örök szokása 's törvénye) világosan nem tilt.” Ma is érvényes, kitűnő gondolat, szellemes megfogalmazásban az Orthologus és Neologus nyelvünket óvó mondata: „Jól és szépen az ír, a ki tüzes orthologus és tüzes neologus egyszer 's mind, 's egyességben és ellenkezésben van önmagával.” Szenvedélyesen tudott harcolni, de meg is tudott bocsájtani ellenfeleinek, bármilyen keményen és igazsággal vagy igazságtalanul támadták.

Sághy Ferenc nevét kevesen ismerik, inkább csak a beavatott szakemberek. Maga a szerző *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában* című munkájában (Bp. 1960.) említi többször is, de méltóan most adózik méltánytalanul háttérbe szorított emlékének. Sághy körül részben a dunántúli katolikus, részben az erdélyi hagyományörzőbb írók tömörültek. A budai Magyar Királyi Egyetemi Nyomda gondnokaként (1804–1837) Heltai Gáspárhoz hasonló szerepet töltött be a magyar fővárosban. Nem volt föltétlen híve minden újításnak, a Kazinczy-féle nyelvújítást is gyakran illette bírálattal (melybe belé-beléjászott a katolikus-protestáns ellentét is), de fölül tudott emelkedni a személyeskedésen, s a jó cél, a magyar nyelv ápolása érdekében korábbi ellenfelével is kibékült.

Sághy szenvedélyesen szerette nyelvét, de nem más nyelv rovására. A budai Királyi Magyar Egyetemi Nyomda százával jelentette meg gondnoksága idején a történeti Magyarország nemzetiségeinek (románok, németek, szlovákok, horvátok, szerbek) színvonalas anyanyelvi könyveit.

Szabó T. Ádám

A beszéd akusztikai analízise és szintézise.

Szerkesztette: Bolla Kálmán. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1982. 162 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 10.)

Jubileumi kiadvány, amelynek előszavában így ír a szerkesztő: „Ebben a füzetben a nyelvészeti- fonetikai eredmények mellett bemutatjuk a beszéd szintézis laboratóriumunkban használatos hardware-jét, technikai eszközeit, a szintézis általunk kidolgozott és alkalmazott technológiáját is.”

A kötetben Bolla Kálmán két dolgozattal szerepel. Az első egy kutatástörténeti áttekintés: *A magyar beszéd akusztikai szerkezetének analízise és szintézise*, a második a *Folyamatos beszéd szintetizáló rendszer magyar nyelven* címmel jelent meg.

A Kiss Gábor–Olasz Gábor páros két írását teszi közzé: *Interaktív beszéd szintetizáló rendszer számítógéppel és OVE III szintetizátorral*; *A magyar beszéd automatikus szintézisének első lépcsője*. Olasz Gábor önálló tanulmányban elemzi a magyar mássalhangzók és a mássalhangzó-magánhangzó-kapcsolódások akusztikai szerkezetét, amelyhez analízis és szintézis útján jutott.

Gósy Mária A [b,d,g] mássalhangzók percepció vizsgálata címmel írt tanulmányt. A továbbiakban a magyar fonetikai-fonológiai bibliográfia újabb gazdagodásának lehetünk tanúi: az osztály közli a Magyar Fonetikai Füzetek eddigi tíz kötetének bibliográfiáját.

Gósy Mária két, új kiadványokat ismertető írásával zárul a kötet.

Polónyi Szücs Szilárd

Bognár András (szerk.): Névtudományi tanácskozás Kalocsán 1978. július 27.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége, Budapest, 1982. 89 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 25.)

1978. július 27-én az MTA Nyelvtudományi Intézete, Bács-Kiskun megye Tanácsa és a Hazafias Népfront Bács-Kiskun megyei bizottsága ünnepséget és tudományos tanácskozást szervezett Kalocsán Bács-Kiskun megye földrajzi neveinek összegyűjtése alkalmából. E tanácskozás anyaga jelent meg a MND. 25. számaként.

A szerkesztő előszava, a megnyitó beszéd, a köszöntők és a kitüntetettekről való megemlékezés után a tudományos előadások szövege következik. Elsőnek Kázmér Miklós a helynevek nyelvtörténeti hasznosságáról, hasznosíthatóságáról értekezik. Vörös Antal arra keresi a választ, milyen forrásértéket nyújtanak a dülőnevek az agrártörténet kutatói számára. Kuczy Károly előadásának címe és tárgya: Gazdasági-társadalmi változások tükröződése a „vízvötte” helyek neveiben. Bognár András Pesty Frigyes múlt századi helynévgyűjteményéből a Jászkunság kötetét veszi vizsgálat alá, s megkísérli ennek neveit vázlatosan rendszerbe foglalni. Imre Samu egyenként reflektált az elhangzott előadásokra.

A kötet függeléke a tanyanevek egységes közzétételének módozataira tesz javaslatot.

Juhász Dezső

Bura László: Élő nyelvünk.

Nyelvművelő írások. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 106 l.

Ahogy Bura László könyvének alcíme is jelzi, kötete nyelvművelő írások gyűjteménye. Az Előszóból megtudjuk, hogy a kötet a szerzőnek újságokban, folyóiratokban, mindenekelőtt a temesvári Szabad Szó című napilapban megjelent nyelvművelő cikkeiből való válogatás. Több, mint hatvan írás kapott helyet benne.

A cikkeket tartalmuk jellege szerint több csoportra oszthatjuk. A csoportok közötti mennyiségi arány meglehetősen eltérő. Kisebbik részük az általános műveltséget javító, a nyelvtudomány eredményeit népszerűsítő írás.

Jóval több cikk foglalkozik a magyar nyelvművelés általános kérdéseivel; a rövid zárt *ë* megítélése, a szinonimikát szegényítő „tolakodó” szavak, a fiatal nemzedék játékos, nyelvi ötletességben gazdag argója, a telex és társai és egyáltalán napjaink új technikai műszavai, tükörszavak és tükörfikejezések, síel vagy sízik, a -va, -ve képzős

igenevek használata, olimpia és olimpiász stb. Idevágó megjegyzései jórészt elfogadhatók, csak részben vitathatók.

Jelentős szerepük lehet azoknak a dolgozatoknak, amelyek a nagyközönség nyelvi műveltségét gazdagítják, amelyek a nyelv jelenéről és múltjáról szóló ismereteket közölnek: szó- és szólásmagyarázatok, a szavak és szólások mint megkövesedett emlékek (pl. apród, bíró, remek), a harmadfél jelentése.

És vannak természetesen sajátos témájú cikkek, amelyek a helyi nyelvhasználat kérdéseit teszik szóvá: *bog* és *göb*, *egres* vagy *köszméte*, *kékpardicsom*, *padlizsán* vagy *vinette*.

Bura László könyvének tartalma gazdag és változatos, a nagyközönség számára hasznos nyelvhasználati útmutató, a pozitív nyelvművelés jó eszköze.

Szabó Zoltán

Bura László: A szatmári fafeldolgozó mesterségek szakszókincse.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1982. 272 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 12.)

Szatmár közel 80 000 lakosú megyeszékhely – ma Romániában. „A fafeldolgozó kismesterségeknek a városban nagyon régi hagyományai vannak... Már a XVI. századtól virágzó céhélet van a városban, s a céhrendszer hagyományai bizonyos vonatkozásban egészen a felszabadulásig is megmaradtak az egyes iparágak szerint alakult ipartársulatokban.” Ma a nagyipari termelés miatt a kismesterségek visszaszorulóban vannak illetve átalakulnak, ezért szókincsük, néprajzuk gyűjtése nagyon fontos feladat. Bura László az ács, asztalos, épületasztalos, faesztergályos, faszobrász, intarziakészítő, kádár, kefekötő, kerékgyártó és szitakötő mesterség mai szakszavait gyűjtötte össze, és szerkesztette szótárba. A szótár egyes szócikkei a következő információkat tartalmazzák: 1. a címszó köznyelvi vagy köznyelviesített (kikövetkeztetett) formában; 2. a helyi népnyelvi ejtés; 3. a névszók tárgyragos, többesjeles és E/3. birtokos személyjeles alakja, igéknél az E/1., 2., 3. jelen idejű, kijelentő módú ragos alakok; 4. szófaji minősítés; 5. a mesterség megjelölése, ahonnan a szó való; 6. értelmezés, tárgyi etimológiai megjegyzések; 7. névváltozatok. (A felsoroltak némelyike el is maradhat.) A szótári rész előtt található a szerző bevezetése és a fa feldolgozásáról írott tanulmánya, amely a szakszók használatát is reprezentálni kívánja.

Juhász Dezső

Corradi, Carla: I Finni del Volga.

Studium Parmense Editrice, 1981. 254 l.

A kötet a mordvinok és cseremiszek történetéről, életéről, nyelvéről ad áttekintést. Az első fejezet a finn–permi egység felbomlásától vizsgálja a volgai finnek történetét

egészen teljes különválásukig, majd megadja mindkét nép elnevezésének magyarázatait, és összefoglalja további történetüket. Leírja legjellemzőbb antropológiai sajátosságait, majd először a mordvinok, utána a cseremiszek anyagi kultúrájáról és társadalmáról, a halállal kapcsolatos hiedelmeiről, temetési szokásairól ad képet. A második fejezet egyetlen témával foglalkozik, a volgai finnek mágikus-vallási világával, s azt a pogány magyarság hitvilágával veti össze. A harmadik fejezet a volgai finn nyelvek rendszerét írja le röviden, áttekintést ad a hangrendszeréről, az egyes szófajokról, majd összeveti ezeket a többi finnugor nyelvvel, elsősorban a magyarral. A negyedik rész a volgai finnek irodalmával foglalkozik, a jelentős népköltéssel és az inkább újabban fejlődésnek indult szépirodalommal. A cseremiszi népköltészet, illetve népi dallamvilág összefüggései a magyarral közismertek – néhány példát erre a szerző is közöl.

A továbbiakban igen alapos (21 oldal terjedelmű) bibliográfiát ad a volgai finnek, és általában a finnugorság kutatásához.

A könyv elsősorban az olasz anyanyelvű, a finnugorságot kevésbé ismerő olvasónak ad általános tájékoztatást a volgai finnekről, de a magyarral való gyakori összevetés miatt hungarológiai szempontból is számontartandó.

A kötetet néhány térkép és néhány fotó egészíti ki.

Fodor Katalin

A Csepel-sziget helynevei.

Közzéteszi: Hajdú Mihály. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 333 l.

A kötet régen elpusztult falvak, középkori településeink, rétjeink, domboldalaink nevét őrzi. Csepelen már az Árpád-korban sűrű magyar lakosság volt, s a nyelvünk rendszerébe beillő régi nevek bizonyítják azt, hogy a mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkozó honfoglalók kedvelték Csepelt. Nem véletlen, hogy Benkő Loránd a sziget nevét a magyar tájnyelvi *csepel*: 'bozót, növendékerdő' szóból eredezteti, s noha próbálkoztak szláv eredeztetéssel is, Hajdú Mihály gazdag ómagyar-kori névanyaga is azt látszik igazolni, hogy e tájegység nevének is magyarnak kell lennie.

Megtudjuk, hogy a történelem viharaiban megfogyatkozott magyar lakosságot szerb, horvát és német telepésekkel pótolták itt is, akárcsak országunk más területein, s a múlt században már a Csepel-sziget egyes részein szinte visszaszorulóban volt a magyar etnikum. A XX. században aztán itt épült föl a főváros legnagyobb munkáskerülete, s ez a magyar nyelvű és eredetű hely- és utcanévanyag újbóli megerősödéséhez vezetett. Ha valaki meg akarja tudni, hogyan is hívtak egy-egy utcát tíz, húsz, harminc, negyven, hatvan évvel ezelőtt, vagy mi volt a házak helyén: erdő, bozót, rét vagy legelő, ezt is megtalálja Hajdú Mihály könyvében. 2725 nevet köt pontosan helyhez, csupán 134 nevet nem tud több évszázad névanyagából lokalizálni, illetőleg „csak” annyit tud megállapítani, hogy Csepel-sziget helynévanyagához tartozik. Ezek jórészt Árpád-kori neveink.

Szabó T. Ádám

Deme László: Közigazgatásunk nyelvi arculata.

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1982. 51 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 162.)

Deme László dolgozata az 1973 és 1976 között folytatott Közigazgatás és közönség érintkezésének hangja és visszhangja című kutatás záró résztanulmánya. Záró, mert ke-rek helyzetkép közigazgatásunk nyelvi arculatáról, de csak résztanulmány, mert a visszhang felmérésére és értékelésére még nem került sor.

A munka első részében a szerző a vizsgált közigazgatási szövegek mennyiségi jellemzőit tárja elének. A kapott szerkezeti mutatókat egybeveti más műfajú szövegek szerkezeti mutatóival is. A második részben közigazgatási fogalmazásunk minőségi jellemzőiről olvashatunk. Deme számba veszi a leggyakoribb hibákat: a *szóhasználati problémákat*, a *pontoskodó és fontoskodó szóalakokat*, a *fölösleges körülírásokat*, a *szakzsargon használatát*, a *fogalmazás személytelenségét* és a *mondatszerkesztési problémákat*. Tanulmányában a szerző nem áll meg a mondat vizsgálatánál, tanulmányozza a közigazgatási iratot mint *közleményt* és mint *szövegművet* is. Végül összegezi a közigazgatási iratformák jellemzőit és számba veszi a legfontosabb teendőket. Vácsolja, hogy milyen segítséget adhat a nyelvész az egyszerűbb és közérthetőbb közigazgatási szövegek szerkesztéséhez. A feldolgozott anyag alap lehet egy „Közigazgatási fogalmazási tanácsadó” elkészítéséhez is.

Molnár Ildikó

Dezső, László: Studies in Syntactic Typology and Contrastive Grammar.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 307 l.

Dezső László könyve korábbi mondattipológiai és kontrasztív grammatikai tanulmányainak egységes veretű foglalata. Az első rész fejezetei a mondat szerkezettel és ennek egyik kifejezőjével, az esetrendszerrel foglalkoznak. A második rész témája a szórend és (vele szoros összefüggésben a már ismert, illetőleg az ismeretlen, az új részt tartalmazó mondat egységek kettősségéből, az ún. topic és comment viszonyából fakadó) mondathangsúly tipológiája. A harmadiké pedig a nyelvtipológia elméleti és módszertani kérdései, valamint a tipológia alkalmazása, több nyelv sajátosságainak összevető vizsgálata.

A könyv egészét átható alapelv a szerzőnek az a feltevése, hogy az összevető, kontrasztív vizsgálatok számára a legjobb alap a tipológia. Kontrasztív vizsgálatai mind ennek az elvnek a helyességéről győznek meg.

Dezső könyve jó összegezése a mai nyelvtipológiai elméleteknek, felfogásoknak és alkalmazási lehetőségeiknek. Legnagyobb érdeme épp az alkalmazásban van: a szóba jöhető elméleteket tényleges tipológiai és összevető vizsgálatokká fejleszti. Sajátos, magyar nyelvtudományi jelentősége is ebben áll. Az egyik gyakran jellemzett nyelv, az összevetés egyik állandó „tárgya” a magyar nyelv. Így például a szerző tipológiailag jellemzi a magyar és vele párhuzamosan az orosz nyelv esetrendszerét, majd a kettőt összevető, kontrasztív vizsgálatnak veti alá. Egy külön fejezetben mondattipológiai szem-

pontból a magyar szórendet tárgyalja, és ezt az angoléval és az oroszéval veti egybe. Érdekes az a fejezet is, amelyben az orosz nyelvnek a magyaréhoz viszonyított szélesebb körű tipológiai jellemzését olvashatjuk.

Dezső László könyve jól tájékoztat a napjainkban gyorsan fejlődő nyelvtipológia eredményeiről, és értékes „hozzájárulás” a magyar nyelv tipológiai jellemzéséhez.

Szabó Zoltán

Dialektológiai szimpozion. Szombathely, 1982. március 25–27.

Szerkesztette: Szabó Géza, Molnár Zoltán. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának Társadalomtudományi Szakbizottsága. Veszprém, 1982. 229 l. (VEAB Értesítő II.)

A kötet a szombathelyi dialektológiai szimpozionon elhangzott valamennyi előadást és hozzászólást tartalmazza. Első részében *Benkő Loránd* bevezető előadása olvasható a kapcsolódó hozzászólásokkal, majd ezt követően a felsőoktatásban folyó dialektológia-oktatásról kapunk képet. A második nagy részben a regionális tájszótárak és a regionális nyelvatlaszok problémáival találkozunk. (Az előadások és hozzászólások az elhangzás sorrendjében követik egymást, ezért fontos elméleti kérdéseket felvető megnyilatkozások, illetve a gyakorlati munkáról, annak részleteiről adott beszámolók vegyesen sorakoznak a kötetben; néhányan pedig több témakörhöz is kapcsolódnak.)

Az első fejezetben a nyelvjárási monográfiák elvi és módszertani kérdéseivel foglalkozó vita anyaga szerepel. *Benkő Loránd* előadásában a nyelvjárási monográfia fogalmát határozza meg, visszatekintve a magyar dialektológia eddigi eredményeire, példák illusztrálva a monográfia-típusokat. Szól a nyelvi rendszer, illetve a felőlet terület felől való megközelítés lehetőségéről, majd a feldolgozás szemléleti szempontjából osztályozza a monográfiákat. A továbbiakban a jövődő feladatokról és lehetőségekről beszél, előrebocsátva, hogy a nyelvjárások és a nyelvészeti szemlélet változása nem kedvez a monográfia-készítésnek. Végül néhány módszertani, elvi követelményre hívja fel a figyelmet (saját gyűjtésű anyag feldolgozása, szinkronia-diakronia viszonya, változásvizsgálat, szociolingvisztikai szempont előtérbe állítása, összehasonlító nyelvjárási vizsgálatok stb.).

Kálmán Béla a korszerű monográfiák megírásához szükségesnek tartja annak tisztázását, hogy mit jelenthet ma a nyelvjárás a magyar nyelvterületen, mi a szerepe, használati köre. A korszerűség feltételének tekinti a diglosszia vizsgálatát. *Gálffy Mózes* a nyelvjárási mondatnok összeállításához ad tervjavaslatot, a vizsgálandó anyag kiválasztásától a rendszerezés szempontjaiig. *Végh József* a nyelvjárási gyűjtőpályázat szükségességét hangsúlyozza és módszertani tanácsokat ad a gyűjtéshez. *Balogh Lajos* egy nagyobb nyelvjárási monográfia tervéről számol be, kiemelve a nyelvészeti, nyelvlelektani összetevők kutatásának jelentőségét. Kapcsolódik hozzá *Szabó Géza*, aki a városok nyelvének vizsgálatát is fontosnak tartja, és felhívja a figyelmet a migráció és az asszimiláció kutatására, illetve a nyelvi érintkezés fogalmába sorolható minden jelenség szinkron és diakron elemzésére, a komplex (nyelvi, történeti, néprajzi stb.) ku-

tatás szükségességére. Két kisebb beszámoló foglalkozik a Vas megyei általános iskolások és a szombathelyi tanárképzősök nyelvhasználatának nyelvjárásiasságával, a nyelvjárásiasság fokával.

A következő felszólalásokban tájékoztatást kapunk a nyelvjárástan egyetemi és főiskolai oktatásáról. A hazai felsőoktatási intézmények oktatóinak beszámolóin kívül a jugoszláviai, csehszlovákiai és a romániai helyzetről is képet kapunk.

A vitában felszólalók elsősorban a nyelvjárások általános társadalmi megítélésének negatív hatásaira hívják fel a figyelmet és a regionális köznyelvi kutatások megalapozásának szükségességét, de egyben nehézségét is hangsúlyozzák. A vitát *Benkő Loránd* összegzi, bővebben szólva a hangsúlyosabban felvetődött kérdésekről. Nagyobb figyelmet kér a nyelvjárás-oktatásnak, megőrzendőnek tartja a nyelvjárásiasságot, a diakrón szemlélet előtérbe állítását kívánatosnak tartja.

A kötet további részében a regionális tájszótárak, és a regionális nyelvatlaszok problémáival találkozunk. *Hajdú Mihály* ad történeti áttekintést a regionális szótárakról, majd részletesen taglalja a regionális szakszótárak készítésének problémáit és a tájszótár-írás alapelveit. A szókinccsgyűjtéssel foglalkozó hozzászólásokban elsősorban a felgyűjtendő szóanyag kiválasztásának kérdéseiről olvashatunk, e mellett többen hangsúlyozzák a történeti tájszó-gyűjtés, a földrajzi nevek nyelvjárástörténeti vizsgálatának fontosságát. A regionális nyelvatlaszok kérdéséről *Deme László* beszél, röviden összefoglalva az eddigi regionális atlaszok jelentőségét, kitérve az atlaszkészítés rendkívüli összetettségére. A hozzászóló kutatók saját gyakorlatukból vett példákkal illusztrálják, milyen lehetőségek, feladatok és buktatók állnak az atlaszkészítők előtt. A vitát *Deme László* foglalja össze, hangsúlyozva az ún. „differenciatív” vizsgálódás létjogosultságát és szorgalmazva egy dialektológiai munkaközösség megszervezését és egy dialektológiai értesítő megjelenését.

A kötet *Szabó Géza* zárszavával fejeződik be.

Az előadások és hozzászólások anyagához tárgymutató csatlakozik.

Fodor Katalin

Dolgozatok a magyar leíró nyelvtan köréből.

Szerkesztette: Nagy Ferenc. Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 1982. 821. (Nyelvtudományi Dolgozatok 33.)

A Nyelvtudományi Dolgozatok 33. számú füzeté az előszón kívül két tanulmányt tartalmaz. Ezek a mai magyar nyelvi tanszék leíró nyelvtani csoportjának a vitaülésein hangzottak el, amelyek egy új magyar leíró nyelvtan megírásának koncepcióját és problémáit igyekeztek tisztázni. Hasonló tanulmányokból eddig már három önálló kötetnyi jelent meg a Mai Magyar Nyelv című tankönyv egy-egy fejezetéhez kapcsolódva. A jelen füzet ezekhez szolgál kiegészítésül. Az első tanulmány – *Berrár Jolán*: Próbák és problémák a Mai Magyar Nyelv tankönyv új kiadásához – a szófajok vizsgálatát tűzi ki célul. A tanulmány a szerző elhangzott egyetemi előadásait foglalja össze. Berrár először egy új magyar leíró nyelvtan rendszeréről vallott elképzeléseit vázolja, majd a szófajok általános kérdéseinek és meghatározásának problémáit vizsgálja. Ezt a szófajok

első megközelítése, felosztása és a magyarázatok és problémák részletes kifejtése követi. Itt nyelvtantörténeti és bizonyos fokú nemzetközi kitekintést is találunk. A második tanulmány, *Gaál Edit*: Egy magyar leíró nyelvtan terve, a szerző egyéni elgondolásait közli, amelyek azonban a leíró nyelvtani munkaközösség munkája folyamán alakultak ki és így sok ponton fedik a munkaközösség által képviselt nézeteket. Az általános elméleti bevezetés után, adott szöveg elemzésén mutatja be az analízis lehetőségeit, majd a nyelvi szinteket elemzi, taglalja ezek egymáshoz való viszonyát. Itt a szintézis növekvő sorrendjét követi. Az előszó tanúsága szerint a kötet megjelenítésének a célja konstruktív bírálatok és viták elindítása volt.

Cs. Meggyes Mária

Farkas Vilmos: A magyar hangtörténet és helyesírástörténet rendszerbeli összefüggése. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 88 l. (Nyelvtudományi Értekezések 111.)

A nyelvtörténeti vizsgálódások egyik lényegi kérdése a betűk hangértékének megállapítása. Különösen fontossá válik e probléma a letisztult hangjelölési rendszerek esetében, hiszen ezekben lehetőség van a hangtörténeti és helyesírási tények összevetésére. Farkas Vilmos tanulmánya e kérdéskörből dolgoz fel egy részletet: az *o*-z és *ev*, *ew*-z kódexek helyesírásának és nyelvjárásának összefüggését vizsgálja.

A szerző bebizonyítja, hogy a kódexek hangjelölési rendszerét nyelvjárási hovatartozásuk határozza meg. Az *ö* (*ő*) fonéma nagyobb megterhelése, az *ö*-zés az egyjeles mellékjeles hangjelölési rendszerhez (*φ*) kapcsolható, míg az *ö* (*ő*) fonéma kisebb megterhelése, az *ë*-zés a többjegyes mellékjel nélküli rendszerben (*ev*, *ew*) mutatkozik meg. Vizsgálatához a TESz. teljes anyagát fölhasználva bemutatja, a két vagy több tagú morfémákban megfigyelhető, hangsúlyos szótagban elszigetelten megjelenő palatális labiálisok (*ö*, *ü*) fölhalmozódását.

A dolgozat első részében megismerkedhetünk a problematikával és a jelenséget képviselő morfémaaváltozatok körével. A betűrendes összeállítás a mintegy 1050 labiális változatot az illabiális ellenpéldákkal együtt tárgyalja. A következő, a legerjedelmesebb fejezet a jelenség példa–ellenpélda szerinti dokumentációja, melyben az egyes szavak labiális majd illabiális adatainak időrendes felsorolását rövid etimológia is követi. Ez a hangsúlyos labiális magánhangzó eredeti vagy másodlagos voltának megállapításában játszhat szerepet. Újabb fejezet foglalkozik a vizsgált jelenség kialakulási lehetőségeivel és formáival. Ebben megismerhetők az ún. belső indítékok: labiális mássalhangzó-környezet, hangrendi átcsapás és kiegyenlítődé, elhasonulás, a labiális illeszkedés hiánya, a nyelvjárásközi analógia; illetve az ún. külső indítékok, a jövevényszavak mintái. Ezt követi a jelenség kialakulásának kronológiai lefolyásával foglalkozó fejezet. Kiderül, hogy a hangsúlyos szótagi labiális palatális jelenségének előzménye túlnyomórészt illabiális palatális változat, tehát a labiális változat későbbi, másodlagos. A következő rész a köznyelvhez, s nem az ellenpéldákhoz viszonyított labiális-illabiális megfeleléseket vizsgálja. Az ezt követő pedig, visszakanyarodva az eredeti kiinduláshoz, a kódexek nyelvének hangtani és hangjelöléstörténeti összefüggéseivel foglalkozik. Bebi-

zonyosodik, hogy mindkét helyesírási rendszerben (φ -zű ill. *ev*, *ew*-zű) független a hangsúlyos szótagban megjelenő labiális a szóvég felőli labializációs hatástól. Ám a labiális többletet kifejező morfématípus rendszerszerűen az φ -zű (tehát *ö*-zű) kódexekben jelentkezik: *folleg* 'felleg'. Ezzel szemben a labiális hiányt (illabialitást) kifejező morfématípus az *ev*, *ew*-zű (tehát *ë*-zű) kódexekben: *evrdeg* 'ördög'. Tehát az *ö* fonéma megterhelése és jelölésmódja között eredetileg összefüggés állott fenn.

Végezetül, az összefoglalásban Farkas Vilmos bemutatja, hogy egy-egy hangtani dominancia hogyan mutatkozhat meg kettős helyesírási dominanciában.

Papp Lajos

Farkas Vilmos: Görög eredetű latin elemek a magyar szókincsben.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 408 l. (Nyelvészeti Tanulmányok 21.)

A mű szerzője, aki a Történeti-etimológiai szótár munkálataiban is a latin eredetű magyar szavakkal foglalkozott elsősorban, eredetileg az összes, a magyarba került latin szó történetét akarta monografikusan feldolgozni. Erről végül kénytelen volt lemondani, így szűkítette le témáját a könyv címében is szereplő kategóriára: azokkal a szavakkal foglalkozott, amelyek a latinban is jövevénytörzsek. Ez a szempont persze – mint a szerző az előszóban ki is fejti – a magyar nyelvtörténet szempontjából esetleges, de legalább sikerült olyan szótömeget megvizsgálnia, amelynek legtöbbször ősi műveltségű, így a befogadó nyelvben életrajzuknak figyelemmel kísérése fontos művelődéstörténeti tanulságokkal járhat. A könyv első, bevezető része példamutató tömörséggel ismerteti a munka létrejöttét és célját, majd a címszóanyag kiválasztásának szempontjait. Ezen belül művelődéstörténetileg a legérdekesebb annak a szakadásnak a tárgyalása, amely körülbelül a nyelvújítás korában következett be: kb. 1770-től kezdve a görög eredetű latin szavak a magyarba jelentéstani folyamatosságukat megőrizve kerültek át, s ez tükröződött a hazai latinságban viselt szerepükben is. A nyelvújítás megkezdődésével sok szó már nem közvetlenül a latinból, hanem esetenként – latinos végződéssel talán meg is toldva – a németből vagy a franciából került görög eredetű jövevénytörzsként a magyarba. Ez a változás a hazai latinság szótáraiban is tükröződik, amelyek ettől kezdve külön glosszáriumokban gyűjtik össze (a visszalatinosított) új szakszavakat. Természetesen egyetértünk a szerzővel, hogy nem hagyta ki gyűjtéséből ezeket a szavakat a német vagy francia kerülőút miatt; abban viszont nem helyeselhetjük eljárását, hogy néhány szót azért hagyott ki, mert osztrák-német vagy szláv kerülővel kerültek a magyarba (pl. akác, apostol, kanonok): hiszen a két kategória között elvileg semmi különbség nincs. Ehhez kapcsolódik még az a megjegyzésünk, hogy a szócikkek etimológiai részében alighanem túlzott a román szavaknál a közvetlen görög eredet arányának megállapítása, hiszen igen sok, főleg vallási szónál szláv közvetítéssel kell számolnunk. Ettől eltekintve a szótári rész, amely kb. nyolcszáz szót tárgyal, valóságos tárháza a nyelvtörténeti és szótörténeti adatoknak. Széleskörűen adatolja az első előfordulásokat, majd magyar és német nyelvű magyarázat, azután részletes görög etimológia következik. Ezután az európai nyelvek párhuzamos adatait sorolja fel, végül a hazai latin szótárak adatait. A könyv végén kronológiai, valamint tárgyi felsorolásban kü-

löníti el a tárgyalt szavak rétegeit, külön foglalkozik az 1835 után, tehát a „lingua paterna”, a latin háttérbe szorulása után bekerült görög eredetű szavak kérdésével, végül megadja a források jegyzékét. Farkas Vilmos könyve nélkülözhetetlen nemcsak a nyelvészeknek, hanem mindenkinek, aki a magyar irodalom, művelődés és történelem kérdéseivel foglalkozik, hiszen egy olyan területen végzett mélyfúrást, ahol ezer éven át a magasabb művelődés fogalmai behatoltak hazánkba: a latin–magyar nyelvi érintkezések területén.

Szörényi László

Fejezetek a magyar leíró hangtanból.

Szerkesztette: Bolla Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 301 l.

A tanulmánykötet az MTA Nyelvtudományi Intézetének Fonetikai Osztályán 1971–1976 között végzett kutatások eredményeit tartalmazza. A szerzők munkájukat nem tekintették lezártnak, erre utal a kötet címe is, a munkaközösség végső célja: egy kísérleti fonetikai alapokon nyugvó rendszeres leíró magyar hangtani monográfia összeállítása.

Bolla Kálmán *A leíró hangtan vázlata* című tanulmányában feltárja a nyelvészeti fonetika szakrendszeréről kialakult elképzeléseket. Rámutat arra, hogy a hangrögzítés feltalálásával, az elektrotechnika nagyarányú fejlődésével és a tömegkommunikációs eszközök elterjedésével megnőtt az élőszó szerepe. A nyelvtudomány mellett számos más szakágazat tette vizsgálatá tárgyává a hangzó beszédet. E sokirányú elemzés eredményei a nyelvészeti fonetika kutatási módszereire is hatottak, befolyásolták a szakrendszert. A szerző a nyelvészeti fonetika szakrendszerében a beszéd folyamat belső szerkezeti tagolódásának megfelelően öt ágazatot különít el: 1. kortikális (idegi, agyi) fonetikát, 2. artikulációs, 3. akusztikai, 4. auditorikus, 5. percpiciós (felfogás, megértés) fonetikát. Így követhető a beszédlánc a kiindulási ponttól (a beszélő agyközpontjától) a végső szakaszig (a hallgató agyközpontjáig). Jól áttekinthető ábrák mutatják be az egész fonetikai folyamat működés-modelljét, valamint a fonetika felosztását.

A fonetikus írás problémáiról szól Bolla másik tanulmánya. Hangsúlyozza, hogy bár a beszéd hangzáshű lejegyzése tudományos igény, a nyelv hangszerkezetét tökéletes pontossággal tükröző íráskép még máig sem jött létre. Bolla megadja a magánhangzók és mássalhangzók alaptípusainak jelölésére használatos egyezményes jeleket az APhI (IPA) átírásában, és alkalmazza ezt a rendszert a magyar hangállományra. Új kezdeményezése a szerzőnek az intonációs átírás, a szupraszegmentális hangsajátosságok fonetikus lejegyzése, amelyet 52 példán mutat be Bolla Kálmán.

A kötetben található *magyar hangalbumot* is Bolla állította össze. A szerző ismerteti a vizsgálat eszközeit és módszereit és segítséget ad az album használatához, a képek értelmezéséhez. Ezután 47 tablón mutatja be a magyar beszédhangok artikulációs és akusztikus diagramjait.

Kassai Ilona első tanulmánya a fonetikában használatos fizikai *akusztikai alapgfogalmakat* (a hangforrás, a hangrezgés fajtái, zöngé és zöreje, hangszínkép, rezonancia-jelenség, formáns stb.) tisztázza.

Kassai másik dolgozata a magyar beszédhangok időtartamviszonyairól szól. A szerző a korábbi kísérleti kutatásokból leszűrt eredményeket egymással szembevetve és ezeket saját vizsgálati eredményeivel kiegészítve jellemzi az időtartam szempontjából az egész magyar hangrendszert. Táblázatokba foglalva közli beszédhangjaink időtartam átlagait hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben, illetve a hangsor elején, belsejében és végén.

Vértes O. András *A magyar beszédhangok akusztikai elemzése* című tanulmánya bizonyítja, hogy mennyire rászorul a nyelvészeti hangtan az akusztikai és élettani szempontú vizsgálódásra. A hangok színeképek meghatározása révén válhat a leíró hangtan igazán a történeti hangtan alapjává. A hangváltozások akusztikai vizsgálata segíthet a nyelvtörténeti viták eldöntésében is.

Vértes másik tanulmányában azt mutatja be, hogyan tükröződik az *artikuláció helye és módja az akusztikumban*. Bebizonyítja, hogy a hangszínekép egyes formánsainak rajza, valamint a hang képzése (a nyelvállás, az ajakműködés, a nyelv, az ajak, a fogak artikulációja) között szoros összefüggés van. Foglalkozik a szerző a szupraszegmentális tényezők (a hangerő, a hangsúly, a hangzósság, a hanglejtés) akusztikus vetületével is.

Vértes O. András harmadik tanulmánya röviden vázolja a magyar leíró hangtan történetét az újgrammatikusoktól 1945-ig.

Szende Tamás *A levegőnyomás szerepe a hangképzésben* című tanulmánya azt bizonyítja, hogy az egyes hangtípusok létrehozásához a „levegőáram egészének nyomásviszonyai, illetőleg belső nyomásviszonyainak eltérései” szolgálnak alapul.

A mai magyar nyelv fonémái című dolgozat is *Szende Tamás* munkája. A tanulmányban *Szende* áttekinti a fonémáról kialakult legfontosabb nézeteket, majd szembeveti és értékeli a magyar fonémaállományról készített különböző rendszerezéseket. Ezután kitér a magyar beszédhangok fonemikus megítélésének fontosabb tisztázatlan kérdéseire is.

A beszédtevékenység és a beszédmegértés szoros és elválaszthatatlan egységet jelent. Ezért kapott helyet a kötetben *Pauka Károly* tanulmánya, amely azt vizsgálja, hogy milyen pszichológiai, szociális, akusztikai és fiziológiai tényezők teszik lehetővé az ember számára a *nyelvi jelek, szimbólumok jelentésének megértését*.

Határtudományt képvisel *Gósy Mária* *Az élőbeszéd hibáiról* című tanulmánya. A dolgozat sorra veszi a hangadás, a hangképzés, a hangkapcsolódások ejtésének hibáit, valamint a közlésgység hangos megjelenítésének fogyatékoságait.

Molnár Ildikó

Fodor Katalin: Az e ~ é-féle hangok állapota Cigánd mai nyelvjárásában.

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1982. 163 l. (Nyelvtudományi Dolgozatok 32.)

Egyetemi doktori dolgozatát adta közre *Fodor Katalin*. Bevezetőjének végén így summázza nyelvjáráskutató feladatát, egyben dolgozatának célját: „A mai magyar nyelvjárások modern módszerekkel történő vizsgálata közelebb vihet hangtörténetünk-

höz és mai köz- és népnyelvünk vitatott kérdéseinek megoldásához. Szükség van tehát továbbra is arra, hogy egy-egy falu beszédében a hangrealizációk skáláját, akusztikai-fiziológiai tulajdonságait kutassuk.”

A településtörténeti áttekintés után a nyelvjárási *e* ~ *é*-féle hangok kutatásának irodalmát és a kutatás mai lehetőségeit tárgyalja, majd módszertani kérdésekkel foglalkozik. Cigánd nyelvjárási helyét, nyelvjárásának általános jellemzését bizonyos *e* ~ *é*-féle hangok műszeres vizsgálata, statisztikai elemzése követi. Végül összegzi az elmondottakat, majd 46 lapnyi, nyelvjárási egyezményes átírással lejegyzett beszédanyagot közöl. A könyvet bibliográfia zárja.

Polónyi Szűcs Szilárd

Gémes Balázs: A kecskeméti diáknyelv szótára (1967).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1982. 63 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 10.)

A szerző 1967-ben a kecskeméti 607. Ipari Szakmunkásképző Intézet három harmadikos és egy elsős osztályában kísérleti jellegű felmérést végzett, és összegyűjtötte a nagyon érdekes, színes, kiadásra érdemes anyagot. A könyv jól példázza, hogy a játékoság, nyelvi teremtő erő felül tud emelkedni a nyelven keresztül is megmutatkozó faragatlanságon, emberi korlátoltságon, durvaságon vagy a szellemtelenségen, sablonosságon. Futólag egy kis statisztikát készítve néhány, gyakrabban előkerülő fogalom megnevezéseiről, a következő adatokat kapjuk: a *lány* szónak (a megszólításkor használatos fordulatokat is beleértve) 80–90 (!) szinonímája van. A 'rendőr' jelentéssel 30, a 'megy, sétál stb.'-vel 22 szó található. Vannak a szójegyzékben a szellemes szóalkotásnak, jelentésátvitelnek igazi gyöngyszemei is. Az összetételek körében maradván emlétem a következőket: Foglalkozásnevek: *csikktaposó*, *hamuhuszár*, *pörnyekirály*, 'tűzoltó', *szimatvadász* 'nyomozó', *drótféreg*, *dróthuszár*, *kábelkukac*, *tyűkbélkergető* stb. 'villanyszerelő'. Használati tárgyak, járművek nevei: *kultúrdohoz* 'tévékészülék', *kultúrgereblye* 'fésű', *benzinkecske* 'motorkerékpár' stb.

Külön figyelmet érdemel a szóanyag nyelvi, eredetbeli, szociális és időbeli rétegettsége, táji meghatározottsága. Ha az ország más helyeiről hasonló mintavételek követnének e füzet példáját, szélesebb alapokról indulhatna a feldolgozás is.

Juhász Dezső

Götz László: Az előázsiai ősnyelv felé. Az európai nyelvtudomány és történelemszemlélet kritikája.

Kiadja a szerző, Wien, 1981. 252 l. (Keleten kél a Nap. Nyelvészeti és történettudományi értekezések. I.)

A könyv egyike azon külföldön megjelent, kellő tudományos megalapozottságot nélkülöző műveknek, amelyeknek szerzője szoros kapcsolatot keres és vél fölfedezni a magyarság ősei és a sumér népesség kultúrája között.

Az első fejezet a kőrézkori és korai bronzkori műveltségeknek Nyugat-Eurázsia kulturális fejlődésére gyakorolt hatásait taglalja. Götz szerint a finnugor népek műveltségét és paleoetnográfiaját meghatározó módon befolyásolták a 2. évezred közepéig délről érkező telepések, akiket az őslakosok asszimiláltak.

A következő két fejezet az indogermán nyelvészet és történetírás módszereit, eredményeit vitatja. Nehezményezi, hogy a kutatók nem veszik figyelembe az indogermán nyelvi szövegeknél jóval ősbib, egyre szaporodó előázsiai nyelvemlékeket. Külön kitér a Grimm-féle hangtörvények és a családfa elmélet bírálatára. A nyelvi rokonság megállapításánál a hangtörvények abszolút érvényességével szemben Götz sokkal fontosabbnak tartja a strukturális jellegzetességeket.

Külön fejezetet szentel a hangváltozások jelentéstani szerepének. Szerinte a hangváltozások nem értelmezhetők időbeli folyamatként, hanem azokat egyrészt nyelvtani célokat szolgáló, másrészt pedig párhuzamos, rokon jelentésű szavakat kialakító, tudatos ésszerűséggel alkalmazott szemantikai jelentéseként kell értékelni. A szabályos hangváltozásokon alapuló etimológiai módszer Götz szerint nem elégséges a nyelvek valószínű kapcsolatainak vizsgálatára. Új, minden tekintetben komplex módszerre van szükség, és a vizsgálatokba a szerző szerint be kell vonni az egyetlen kielégítően ismert ősi előázsiai nyelvet, a sumért is.

Az utolsó fejezet az indogermán és a szemita nyelvek sumér párhuzamaival foglalkozik, elsősorban a sumér és a magyar nyelv esetleges párhuzamainak felderítését célozva. Példák sokaságát hozza jövevényszavaink vélt sumér párhuzamaira.

Az egyes fejezeteket összefoglaló konklúziók zárják.

Heverdléné Laborc Júlia

Götz László: „Boncold csak nyelvész!” A finnugor nyelvtudomány módszerei és eredményei.

Kiadja a szerző, Wien, 1982. 363 l. (Keleten kél a Nap. Nyelvészeti és történettudományi értekezések, III.)

Az első fejezet a magyar nyelv és etnikum finnugor származásának elméletét próbálja új megvilágításba helyezni. A nyelvi rokonság tényét nem vonja kétségbe, de nem ért egyet azzal, hogy a magyar nyelv finnugor rokonsága és származása közé automatikusan egyenlőségjelet tesznek, azaz a magyar nyelvet és etnikumot az ún. uráli, finnugor ill. ugor alapnyelvekből és ősnépekből származtatják.

Götz az első fejezetben foglalja össze ellenvetéseit a magyar finnugrisztika tudományos álláspontjával szemben. Tagadja többek között a hipotetikus ősnyelvek hangtörvények segítségével való kikövetkeztethetőségét, a hipotetikus őshazák nyelvészeti paleontológia segítségével történő meghatározhatóságát. Egyes esetekben megkérdőjelezi a jövevényszónak nyilvánítás megalapozottságát. Hivatkozik László Gyula újabban publikált kutatási eredményeire, az ún. kettős honfoglalás elméletére is.

A könyv egyik fő fejezete a magyar nyelv uráli-finnugor eredetű szavait vizsgálja, célul tűzve a szerinte elsősorban a hangtörvényekkel és szabályos hangváltozásokkal dolgozó finn-ugor nyelvészet módszereinek, egyoldalúnak tartott szómagyarázatainak bírálatát mind a finnugor alapszókincs, mind a jövevényszavak terén.

A továbbiakban elemzi és bírálja a 19. századi finnugrisztika nyelvhasználati mód-szereit.

Korai nyelvelméink és indogermán nyelvekből származtatott jövevényszavaink vizsgálata után azon a nézeten van, hogy a finnugor–indogermán megfelelések forrása ugyanazon ősi, ismeretlen nyelv: a sumér.

A továbbiakban az iráni, német, szláv és altáji (török) jövevényszavainkkal foglalkozva annak a véleményének ad hangot, hogy azok inkább a magyarból kerültek a másik nyelvbe, illetve egy közös ősi forrásból mindkettőbe.

Götz szerint fontosak csuvasos jellegű szópárhuzamaink. Azt vallja, hogy az ún. csuvasos kritériumok az ősmagyar nyelv sajátosságai. Oda viszont következtetése szerint az ősi előázsiai koiné egyik nyelvjárásából kerültek, mégpedig a sumérból, amint a Götz szerint 95%-os sumér megfelelés engedi következtetni. Török eredetűnek mondott szavaink nagy részének Götz szerint határozottan felismerhető sumér párhuzamai vannak, ezek tehát nem egyszerűen török kölcsönszavak, hanem a magyarba is és a törökbe is a sumérből kerültek.

Götz végső következtetése az, hogy a finnugrisztikának nem szabad lemondania a sumér–magyar nyelvi párhuzamok vizsgálatáról.

Heverdléné Laborc Júlia

Hagyományápolás és megújulás.

Debreceni Magyar Nyelvészeti Napok 1981. november 12–14. Összeállította és szerkesztette: Sebastyén Árpád. Debrecen, 1982. 183 l. (Opera Facultatis Philosophicae Universitatis de Ludovico Kossuth Nominatae 8.)

A kiadvány a KLTE négy volt nyelvészprofesszora: Pápay József, Csűry Bálint, Bárcki Géza és Papp István tiszteletére rendezett emlékülés anyagát tartalmazza. Az előadások szövegét a szerkesztői előszó, a Debrecenben nyugvó professzorok (Pápay, Csűry, Papp) sírjánál mondott emlékező szavak, valamint Orosz István dékán beszéde előzi meg, amellyel az ünnepséghez kapcsolódó kiállítást megnyitotta.

Az előadások közül néhány megemlékezés-jellegű, mások a mai nyelvtudomány szemszögéből értékelik a professzorok munkásságát, egyesek pedig olyan szakmai kérdéseket fejtegetnek, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak az ünnepeltek életművéhez. Közlésüket *Sebastyén Árpádnak* az emlékülést megnyitó szavai (Hagyományápolás és megújulás) vezetik be. Pápay Józsefről *Kálmán Béla* (P. J. munkássága) és *Vértess Edit* (P. J. életműve a mai osztjakológia alapján) szólt. Csűry Bálint tiszteletére *Balassa Iván* (Cs. B.), *Szabó István* (Cs. B. a katedrán), *Kálnási Árpád* (Cs. B. és a tulajdonnév-kutatás) és *Szabó Géza* (Egy jelentéstani kategória körvonalai a mai magyar nyelvben) előadásait olvashatjuk. Bárcki Géza működéséhez *Szathmári István* (B. G. életművének időszerűsége), *Nagy János* (B. G. gyakornoka voltam), *Bachát László* (B. G. A „pesti nyelv” című tanulmánya és ifjúsági nyelvünk), *Hajdú Mihály* (B. G. névtudományi munkássága), *Szende Aladár* (B. G. az iskolában és az iskoláról), *E. Abaffy Erzsébet* (A *teszen: tön* típusú igék az ősmagyar kor szinkrón rendszerében) és *Dienes Erzsébet* (Az Érdy Kódex sz/v változatú ige-töveiről) előadásai kapcsolódtak. Papp Ist-

ván emlékére *Jakab László* (P. I. szótárírói tevékenysége), *Rácz Endre* („Fáj a lábaim”. Az állítmány egyeztetése a többes számú birtokszóval), *Fülöp Lajos* (P. I. és az anyanyelvi nevelés) *Kornyané Szoboszlai Ágnes* (Az Unkarin kielen historia P. I. munkásságában) és *Kiss Antal* (P. I. és a magyarországi finn nyelvoktatás) előadásai hangzottak el. Az emlékülés egy-két előadása – a kézirat beküldésének elmaradása miatt – nem jelent meg a kötetben.

M. Nagy Ilona

Herczeg Gyula: Móricz Zsigmond stílusa.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 317 l.

Herczeg új könyvének témája: Móricz egyéni stílusának leírása. Módszere: néhány nyelvi forma grammatikai, illetőleg szemantikai leírása és stilisztikai minősítése. Mindennek eredményét a szerző hat fejezetben közli.

Az első két fejezetet (A közlésformák és A szabad függő beszéd használatának feltételei), valamint a színpadi párbeszédet tárgyaló negyediket (A színművek stílusa) egybevonhatjuk, minthogy mindegyikben közös a vizsgálati jelenség: a szabad függő beszéd. S hogy a szerző ezt a közlésformát ekkora előnyben részesíti, jól bizonyítja, hogy szerinte ez Móricznál elsődleges értékű stíluseszköz. Valóban jól láttatja azt, hogy az előző visszaadására törekvő Móricz a bántó nyelvi naturalizmust csak úgy kerülhette el, hogy gyakran élt ezzel az egyenes és a függő beszédet egyesítő közlésformával. Szüksége volt erre Móricznak a nála gyakori vívódó, eszmélkedő hősök jellegzetes belső monológjának megszerkesztéséhez is.

A harmadik fejezet Móricz stílusának impresszionista jegyeiről szól. A legfontosabbnak, legjellegzetesebbnek a nominális stílust tartja azzal az elsődleges szerepével, hogy széttördeli a szabályos kompozíciót, és hogy asszociatív kapcsolatokra épít. A nominális stílust összekapcsolja a pointillista módszerrel, az értelmező és elliptikus szerkezetekkel, az erős érzelmi tartalmat kifejező elvont főnevek és a színnevek használatával.

Az ötödik fejezetben két jelenséget tárgyal: a tájnyelvet és az archaizálást. A tájnyelvi elemek felhasználását a Móriczra annyira jellemző beszédszerűséghez köti, és azt is kimutatja, hogy elsősorban a paraszti beszélők ábrázolásában jellegzetes. Az archaizálásról szóló részben a gazdag adatanyag elemzése során sokatmondó stilisztikai minősítéseket fogalmaz meg.

Külön szint jelent Móricz stílusának leírásában a nem grammatikai, hanem szemantikai jellegű, a képalkotásról szóló (hatodik) fejezet. A képek tipizálása érdekes alfejezet (de az itt megfigyelhető szemponttörést is jeleznünk kell). A képanyag vizsgálata alapján arra a következtetésre jut, hogy Móricz „egyre inkább a falusi életből meríti hasonlatait”.

Figyelemre méltó az Összegezés című, önálló egységnek tekinthető hetedik fejezet. Itt a szerző vizsgálatainak eredményeit úgy összegezi, hogy ezek alapján Móricz stílustörténeti eredményeit méltathassa. Legnagyobb érdemét abban látja, hogy „képes volt a belső lelki tartalmakat közvetítő, a vívódó hősöket ábrázoló regényforma korszerű nyelvét megalkotni”.

Szabó Zoltán

Herényi István: Alsóőr genealógiája.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1982. 128 l. (Magyar Névtani Dolgozatok 24.)

Alsóőr annak a néhány magyar falunak egyike, amelyet 1921-ben a trianoni békeszerződés Ausztriához csatolt. A nemzetiséggé vált magyarság még őrzi nyelvét és kultúráját, de a vegyesházasságok, a generációváltás, a művelődés, iskolázás jelenlegi formái egyaránt az asszimiláció irányába hatnak. Ezért különösen fontos minden olyan hungarológiai tanulmány, amely e települések múltjával és jelenével foglalkozik. Közéjük tartozik Herényi István műve is, mely szerencsésen kapcsolja össze a családtörténeti és névtörténeti szempontokat. Nem a nemesi őskeresés újdonsült művéről van szó, hiszen az 1953. január 1-én kezdődő alsóőri születési anyakönyv minden személye helyet kapott az adattár leszármazási táblázataiban. Ez az adattár képezi a könyv legterjedelmesebb s nyilván legértékesebb részét: 122 család teljes, legújabb kori történetét a házassági és születési adatok tükrében.

Juhász Dezső

Horváth Máttyás: A magyar mint a társadalmi környezet nyelve tanításának módszertana.

Tankönyvpótló jegyzet. Kiadja: Filozofski Fakultet / Bölcsészettudományi Kar. Novi Sad / Újvidék, 1982. 202 l.

Jugoszláviában, ahol több nemzet, nemzetiség él együtt, egymás jobb megértése érdekében lehetőség van arra, hogy az iskolában a tanuló megtanulja anyanyelvén kívül a társadalmi környezetben használt másik nyelvet is. A környezet nyelve, a magyar nyelv a társadalmi érintkezés eszköze a Vajdaságban a szerb-horvát anyanyelvűek számára.

A magyar mint idegen nyelv iskolai tanítása egyedülálló jelenség az oktatási rendszerekben. Külföldi tapasztalatok is csak a felnőttképzés szintjén születtek. A magyar mint környezeti nyelv oktatásának legfontosabb feladata a nyelvhasználat jártasságainak és készségeinek fejlesztése. Ehhez a munkához kíván segítséget adni Horváth Máttyás könyve.

A könyv első három fejezete a módszertani kutatómunkáról szól, a 4. fejezet pedig röviden áttekinti az idegen nyelvek tanításának történeti fejlődését. Ezután foglalkozik a szerző a magyartanítás kérdéseivel. Feltárja az anyanyelv és a magyar mint környezeti nyelv tanulásának azonos és eltérő vonásait, bemutatja, hogyan használható fel a nyelvi laboratórium a kiejtés tanításában. Ír a szókincs, a nyelvtan tanításáról és a beszédgyakorlatok nyújtotta lehetőségekről. Megismertet az írás, olvasás, fogalmazás és fordítás tanításának feladataival. Számba veszi az egyes tanítási órátípusokat és a szemléltetés lehetőségeit. Javaslatokat tesz a tanítási órán kívüli nyelvtanulásra és segítséget ad a magyartanítás tervezéséhez.

A könyvet irodalomjegyzék zárja.

Molnár Ildikó

Humán tudományok, oktatástechnika, tantárgypedagógia, pedagógia, pszichológia, közművelődés.

A XV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia nívódíjas pályamunkái II. Összeállította: Grossschmidt Péter, Haid Katalin, Németh András. Kiadja a Művelődési Minisztérium Tudományszervezési és Informatikai Intézete. Budapest, 1982. 588 l.

A szegedi József Attila Tudományegyetem adott helyet az 1981. március 31-től április 3-ig tartó XV. Országos Tudományos Diákköri Konferenciának.

A Művelődési Minisztérium két vastkos kötetben tette közzé a nívódíjas pályamunkákat. A II. kötetben találjuk meg a humán tudományokból készült, így a magyar nyelvészeti pályamunkákat is.

Mondattani jelenségeket 5 dolgozatban vizsgáltak, angol–magyar, orosz–magyar összehasonlító elemzéssel 4, névészeti, nyelvjárási témával 3, finnugor nyelvi jelenségekkel 2, gyermek- és dajkanyelvi, valamint szövegtani vizsgálatl 1–1 nívódíjas pályamunka foglalkozott.

Polónyi Szűcs Szilárd

Jelentéselemzések – a dictum körében.

Kiadja az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke. Budapest, 1982. 392 l. (A „Nyelvi mozgásformák dialektikája” kutatócsoport munkái 1.)

A tanulmánykötet az ELTE Bölcsészkarának Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékén 1981 óta működő kutatócsoport munkája. Egy tervbe vett – a Magyar Nyelv Értelmező Szótára igeállományának a fokozatos feldolgozását célzó – sorozat első kötete.

A munka négy fiatal kutató: Kelemen Sándor, Ladányi Mária, Spannraft Marcellin és Hídvégi Zoltán *jelentéselemzéseit* tartalmazza. A dolgozatok a kiválasztott igék (ígei poliszémák) jelentésszerkezetét tárják fel. Az igék tulajdonképpeni és metaforikus jelentései közötti összefüggéseket elemzik, majd a felderített összefüggéseket, konstrukciós folyamatokat a kapcsolatok sajátos természetének megfelelően ábrázolják. Az elemzések feleletet keresnek arra a kérdésre is, hogy az igék jelentéséről – különböző jelentéseik ellenére – miért rendelkezünk egységes tudattal.

E kollektív kutatás feladata tehát a mai magyar nyelv belső, rendszerszerű (szintaktikai és szemantikai) összefüggéseinek pontos, egyre mélyebbre hatoló feltérképezése és tudatosítása. Ezek az összefüggések a nyelvhasználatban öntudatlanul működnek, és – végső soron – a nyelvi megértést teszik lehetővé.

A kutatócsoport tudományos vezetője Zsilka János. Kutatásai a nyelv specifikus – a logikaival nem egybeeső – rendszerének a feltárására irányulnak, s a nyelvi rendszer működését ellentett mozgások (konkrét → általános és általános → konkrét) egységében ragadja meg.

A kutatócsoport az általa kidolgozott vizsgálati módszert követi. Ez a módszer azonban a fiatal kutatók munkája nyomán, az itt vizsgált jelentések sajátos természetének megfelelően maga is alakul.

Figyelemre méltó előrelépést jelent a kötet például az igei szinonimitás vizsgálatában (Ladányi Mária, Spannraft Marcellin és Hídvégi Zoltán munkájában), új megvilágításba kerül a magyar igenem kérdése a *lapít/lapul* igék elemzése kapcsán (Kelemen Sándor dolgozatában) stb.

A figyelmes olvasónak észre kell vennie, hogy a kötetben a hipotetikus jelentés fogalma nem egyértelmű: Hídvégi Zoltán ezt a fogalmat másképpen fejti ki, mint a többiek. Ámde ez az ellentmondás magát az olvasót is a hipotetikus jelentés ismételt végig-gondolására, az itt felvetődött kérdések további vizsgálatára ösztönzi.

Az igei jelentések, azaz az igék által meghatározott szerkezetek, a mondatok a szubjektumon kívül levő objektív valóságösszefüggések különböző fajtáit ábrázolják. Egyúttal azonban mindig kifejezik a beszélő viszonyát is a közölt tényálláshoz.

A kutatócsoport ebben a kötetben a *dictum* köréhez tartozó igei jelentéseket vizsgál. A nyelvi modalitás kérdéseivel következő kötetük foglalkozik.

Horváth Katalin

Kiss Jenő: Fejezetek a mihályi nyelvjárás mondattanából.

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1982. 93 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 164.)

A nyelvjárások mondattani vizsgálata mindeddig eléggé elhanyagolt területe volt a magyar dialektológiai kutatásoknak. Magyarázható ez azzal, hogy rendkívül nehéz, sok elvi és módszertani vitás kérdést kell tisztázni először a kutatóknak, s igen fáradságos, rengeteg időt és energiát fölemésztő gyűjtő-lejegyző-rendszerező munkát kell végeznie.

A kötet első része általános kérdésekről szól. Megállapítja, hogy elsősorban az eltűnő, visszaszoruló jelenségek megmentése a főadata a jelen dialektológusának.

A bemutatás, leírás módszerének a megválasztásában a kifejezésmódok alakjának vagy funkciójának előtérbeállítása között kell döntenie a kutatóknak. A szerző a funkcióból való kiindulást tartja célravezetőbbnek.

A mondattani gyűjtés módszertanáról szóló fejezet hangsúlyozza a passzív gyűjtés elsőbbségét, a jó szövegfeldvételeket, s csak végszükségben javasolja a kérdőíves gyűjtéssel való anyagkiegészítést. Tudománytörténetileg fontos rész szól az eddigi – meglehetősen gyér számú – hasonló igényű, mondattani szempontú nyelvjárási kutatásokról. Kutatja az érdektelenség okait is.

A kötet második része a vizsgált nyelvjárást mutatja be röviden, leírja az anyaggyűjtés és -közlés módszereit.

A harmadik rész a legterjedelmesebb, amely a tulajdonképpeni földolgozás, az egyes jelenségek aprólékos és példákkal kiválóan illusztrált bemutatása.

Az alany, állítmány, tárgy, különféle határozók és jelzők módszeres bemutatása után a sajátos egyezéstípusokról olvashatunk itt. Az összetett mondatokról szóló terjedelmes rész egyenként veszi sorra a mondattípusokat, s valamennyinek megadja a nyelvjárásban használt legfontosabb jellemzőit (utaló szavak, kötőszók), azok gyakoriságát vagy éppen hiányát. A mondatátszövések és a szövegszerkesztés helyi saját-

ságainak bemutatása zárja ezt a részt. A továbbiakban kitér még a fejezet a nyelvész-
 ciológiai megfigyelések, a köz- és irodalmi nyelv valamint a nyelvjárás kontrasztív viz-
 gálata eredményeinek leírására.

A negyedik nagy egység szövegeket közöl a nyelvjárásból fonematikus lejegyzésben.
 Német nyelvű összefoglaló zárja a munkát.

Hajdú Mihály

Kiss Jenő: A rábaközi Mihályi nyelvjárásának hang- és alaktana.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 212 l.

A korszerű nyelvjárasi monográfiák szakirodalmunk adósságai közé tartoznak. Kiss
 Jenő munkája ebből kíván törleszteni.

Munkája, amely szülőfalujának hang- és alaktanát tárgyalja, a téma voltaképpen
 feldolgozása előtt széles körű szakirodalmi ismeretekre támaszkodó elvi és módszertani
 kérdéseket fejteget. Szó esik a grammatikakutatás és nyelvjárás-leírás, szinkronia és
 diakronia valamint a nyelvészociológia szempontjainak érvényesítéséről. Tárgyalja a
 nyelvjárasi monográfiák problematikáját, a fonémagyakoriság leírásának kérdéseit és a
 nyelvjárasi anyaggyűjtésről és anyagközlésről is részletesen szól.

A hangtant tárgyaló részben ismerteti a nyelvjárás fonológiai és fonetikai rendsze-
 rét, a fonémák asszociatív összefüggéseit és a fonémák gyakoriságát. A morfonológiai
 részben szól a szóelemek termékenységéről, gyakoriságáról (tövek, képzők), stílusér-
 tékéről, funkciójáról (képzők), a tövel való társulásról (képzők, jelek, ragok) stb. Fog-
 lalkozik a toldalékformák szövegbeli gyakoriságával is.

A nyelvészociológiai részben ír a nyelvjárás passzív változatairól, a visszaszorulóban,
 kihálóban levő, illetőleg a terjedőfélben levő hangtani és alaktani jelenségekről. Viz-
 sgálja a nemzedékek szerepét, a műveltségbeli színvonal, a nemek és a beszédhelyzet
 hatását a nyelvi megformálásra.

A kötetet adattár egészíti ki. Ebben helyet kapott a fonémagyakoriság alapjául
 szolgáló korpusz; a származékszavak (válogatás); a korrelációs kapcsolatu származé-
 kok; igei és névszói paradigmák; szövegek.

Zelliger Erzsébet

Láncz Irén: Szarvas Gábor.

Forum, Újvidék, 1982. 147 l.

Újabb kismonográfiával lett gazdagabb a nyelvünk tudósainak életét, munkásságát
 elemző memoárirodalom.

Az elmúlt század végén bontakozott ki az új ortológia, az „a nyelvművelő mozga-
 lom, mely ... a nyelv elemeit védelmezte, és útját kívánta állni az új, de elfogadhatat-
 lan elemek terjedésének és meggyökerezésének”.

E mű szerzője Szarvas Gábor helyét, szerepét keresi ebben a mozgalomban. Nem

életrajzot, hanem „munkarajzot” írt; életrajzi adatai közül csak azokat említi meg, amelyek hatással voltak nyelvtudósi munkásságára. Vitacikkeiből, apróbb írásaiból kívánja szintetizálni Szarvas nézeteit, véleményét. Számos – Szarvastól vett – idézettel mutatja meg, hogy a magyar nyelvtudomány milyen sokat köszönhet neki, hiszen „a magyar nyelvet közüggvé tette, és hozzájárult ahhoz, hogy a magyar nyelvtudomány megtalálta helyét a tudományok organizmusában”.

Az Állomások című fejezetben 1832. március 22-től, születésétől kíséri a bajai céhbeli kovács gyermekének útját. Iskolái, tanárai, nevelősködése, vágyai, tanárkodása, szépirodalmi érdeklődése, lapszerkesztő tevékenysége, a nyelvhasznítókkal való ellentéte, irtózása a „halzsíros atyafiság”-tól kerül elő a lapokon. 1867-ben a Magyartalanságok című munkájában támadja a neológia új hulláma képviselőinek nyelvrontó munkásságát, az idegenszerűségeket. Hamarosan a magyar igeidőkkel, a nyelvrokonsággal, az irodalmi és a népnyelvvel, a bibliafordításokkal foglalkozik. Phaedrus-t fordít, fordítói tanácsokat, nyelvészeti magyarázatokat ad.

1869-től Pesten tanár, 1871-től az MTA levelező tagja. Ellenőrzi, védi nyelvünket a torzításoktól, orvosolni akarja az eddigi nyelvrontásokat. Az 1872. január 15-én megjelenő Magyar Nyelvört szerkeszti. A helyesírással, a helyes kiejtéssel, az idegen szavakkal foglalkozik. A nyelvjárások, az egyes szakterületek, a magyar nyelvvvel foglalkozó kiadványok, az iskolai nyelvtanok nyelvét vizsgálja, a Nyelvemléktár kiadását sürgeti. 1874-ben tanácskozássra hívja a nyelv barátait, hogy vegyenek részt a nyelvi hibák bemutatásában, a helyes magyar nyelv körvonalazásában. Mintája a régi nyelv; bizonyítja, hogy ellenfelei az új szavak megalkotásakor nem tartották tiszteletben a nyelv törvényeit. Támadja a „neológiai kurjantások”-at. Csatázik a költői újítások mellett kardoskodókkal. 1879-től nem lát, segítséggel képes csak dolgozni. Állást foglal a nyelvújítás ügyében: elismeri dicsérendő eredményeit, a pótolhatatlan új szavakat. 1881-től nyugdíjas. 1884-től az MTA rendes tagja. Sürgeti a Magyar Nyelvtörténeti Szótár kiadását, nyelvemlékeket dolgoz fel, szerkeszti a szótárt. Munkásságának fontos fejezete az eredeti és jövevényszavainkkal való foglalkozás. A sajtó, az egyházi irodalom és a jog nyelvezetét vizsgálja. 1890-ben királyi tanácsosi címet kap. 1895 október 12-én hajtja fejét örök álomra.

A szerző végül egy rövid fejezetben vizsgálja a kortársak és az utókor Szarvas Gábor munkásságáról alkotott véleményét.

Polónyi Szűcs Szilárd

Lotz János: Az igék alakja a Jókai-Kódexben.

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1982. 36 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 165.)

A dolgozat a szerzőnek 1935-ben készült tanári szakdolgozata. Ez 1938-ban jelent ugyan Budapesten, de csak kis példányszámban a Stockholmi Magyar Intézet sorozatában. A munka így napjainkra úgyszólván hozzáférhetetlen lett; újra való megjelentetését ez tette szükségessé.

A dolgozatban a Jókai. igealakjai A. Töcsoportok; B. Végződésük szerint tárgyalat-

nak. Az igetöveket öt csoportra (= típusra) osztja a szerző: 1. állandó tövű igék (*kér-ek; vár: vár-ok*); 2. hangzóvesztő tövek (*jegyez ~ jegyz-i; vádol ~ vádl-ana*); 3. *v* tövű igék – az alábbi csoportokkal: a) tiszta *v* tövek (*jő*); b) *sz-v* tövek; ez tovább csoportosítva: egytagú tövek (*tesz, vesz, lesz; hisz, visz; eszik, iszik; ósz/ik*), többtagú tövek (*alszik, fekszik, nyugszik; esküszik, haragszik, hírheszik, sebheszik, szerkeszik*); 4. változó tövek (*van, megy*); 5. hangváltoztató tövek (*hala ~ holt, kele ~ költ*); A végződés vizsgálatát minden toldalékcsoportban a tövekhez való kapcsolat alapján történik az alábbi rendszerben: módjelek; időjelek; tárgy-, személy- és számjelek; összetett igealakok rendszere.

A dolgozat egyetlen lényeges ponton tér el az 1938-as kiadáshoz képest: a *-lak/-lek* itt nem a tárgyas alakok között szerepel, hanem „bennfoglaló alak” néven „az általános (»alanyi«) kategória egyik, csak az egyes szám első személyben meglévő oppozíciójának tagja”.

Igen öröndetes dolog, hogy a Magyar Nyelvtudományi Társaság ezt a tudománytörténet számára is fontos munkát a kutatás számára hozzáférhetővé tette. Köszönet illeti *P. Balázs Jánost* a megjelenetés érdekében végzett lelkiismeretes munkájáért.

Zelliger Erzsébet

Magyar Személynévi Adattárak 43–50.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1982.

A Magyar Személynévi Adattárak című sorozatnak 1982-es évmegjelöléssel 8 fürete jelent meg. Ezek sorrendben a következők: Berzsényiné Huszár Melinda: Ráckeve keresztnevei (1801–1950). (43. sz. 86 l.); Dobosy László: Az ózdi járás 40 településének ragadványnevei. (44. sz. 144 l.); Barthas József: Pusztina személynevei. (45. sz. 51 l.); Fercsik Erzsébet: Hévizgyörk mai család- és ragadványnevei. (46. sz. 55 l.); Szabóné Szakali Ágnes: Jánoshida ragadványnevei. (47. sz. 27 l.); Horváth Olga: Csörötnek személynevei. (48. sz. 80 l.); Rácz Sándor: Földeák ragadványnevei. (49. sz. 190 l.); Ördög Ferenc: Gyulaj keresztnevei (1738–1960). (50. sz. 46 l.). Az alábbiakban tematikus csoportokban ismertetjük a füzeteket.

Két szerző, Horváth Olga és Barthas József vállalkozott arra, hogy egy-egy község (Csörötnek és Pusztina) teljes személynévanyagát bemutassa. Horváth Olga az 1907–1977-ig terjedő időszakot tette meg vizsgálata tárgyává, míg Barthas József felmérése az 1950-es évek végéről származik. Csörötnek az ország nyugati szélén, az osztrák határtól 10 km-re fekszik, Pusztina pedig Moldvában, a magyarság legkeletibb szórványainak egyike. Mindkét munka áttekinti a családnévállományt, az ezt kiegészítő ragadványneveket (illetve megkülönböztető neveket), valamint a keresztnévadáást és a keresztnevek becéző alakjait. Mivel Horváth Olga nagyobb időintervallumot vizsgál, módja van arra is, hogy a keresztnevek és becéző nevek korcsoportok szerinti megoszlását, változását is bemutassa. Ezen kívül kitér még többek között a kettős, hármas keresztnevekre, és érdekes felmérést készít az iskolások körében arról, tetszik-e saját nevük, illetve milyet választanának helyette.

Ugyancsak két füzet foglalkozik a keresztnévdívat változásával: Ördög Ferenc: Gyulaj keresztnévei (1738–1960); Berzsényiné Huszár Melinda: Ráckeve keresztnévei (1801–1950). E vizsgálatok alapvetően diakrón célúak, bár a szerzők által kijelölt arányos időmetszetek természetesen lehetővé teszik a névrendszer különböző szinkrón állapotainak megragadását is. A gyulaji anyag 19 éves periódusokra van egyenlően felosztva, a ráckevei pedig 25 évesekre. Gyulaj lakossága túlnyomó többségében katolikus, Ráckeven azonban erős vallási megoszlás található, ezért a három nagyobb felekezet, a katolikus, református és görögkeleti névadást is külön kellett vizsgálni. B. Huszár Melinda 1896-ig, az állami anyakönyvezés megindulásáig követi nyomon e három vonalat, utána összevontan vizsgálja a névadást. (Az 1896 előtti időszakok összevont statisztikái is megtalálhatók.) A korszakok egymásutánjában közölt névgyakorisági sorrendeket mindkét műben a nevek betűrendjét alapul vevő áttekintő táblázatok követik. Az adattárak külön vizsgálják a férfi- és női neveket; az előfordulási számok mellett %-ban kifejezett részesezési arányok olvashatók.

Négy kiadvány tárgyal ragadványneveket, Dobosy László, Fercsik Erzsébet, Szabóné Szakali Ágnes és Rácz Sándor munkái. Ez a nagyobb arány talán nem a véletlen műve. Névtudományunk legfőbb feladata ugyanis jelenleg még mindig a szóbeli nevek gyűjtése, a leletmentés. Míg a családnevek és keresztnévek fennmaradnak az anyakönyvekben, hivatalos nyilvántartásokban, addig a ragadványnevek (és becenevek) legfeljebb csak szórványosan. Ezért az önzetlen gyűjtőket, diákokat, tanárokat, néprajzosokat, honismereti szakkörösöket stb. csak dicséret és elismerés illeti, hogy legtöbbször minden díjazás nélkül, nem kevés fáradsággal gyarapítják nyelvtudományunk adattárát. E gyűjtemények többnyire már meghatározott szempontok – főleg a névadás indítékai – szerint osztályozva közlik a neveket. Kivételt képez Rácz Sándor Földeák ragadványnevei című munkája, amely a betűrendes formát választja, de az osztályozás hiányát bőven pótolja a gyűjtésnek az átlagot magasan meghaladó alapossága, bősége. Az „osztályozó” adattárak természetesen a kezelhetőség érdekében betűrendes mutatót is adnak. Több munka tartalmaz utalásokat vagy külön fejezeteket a ragadványnevek életéről, egyéb tartalmi, formai jellegzetességeiről vagy a családnevekhez való viszonyukról, pl. Fercsik Erzsébet és Dobosy László dolgozata.

Juhász Dezső

Magyarország földrajzinév-tára. I. Fontosabb domborzati, táj- és víznevek.

Szerkesztette: Földi Ervin. Kiadja a Kartográfiai Vállalat. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, 1982. 421. + 1 térk.

Több mint tíz évvel ezelőtt jelent meg egy szerény kis füzetke a MÉM Országos Földügyi és Térképészeti Hivatalának kiadásában (Bp., 1971.), amely ugyancsak az ország „fontosabb” domborzati, táj- és vízneveit sorolta föl. Az akkori anyag bővítése nagyon szükséges és hasznos munka volt, de még így is csak a *fontosabb* neveket tartalmazza a füzet.

Ezek ellenére természetesen az összeállítás igen jó segédeszköz a magyar nyelv, a magyar helynevek kutatói számára is, s a hivatalos névhasználatnak pedig alapvető kézikönyve.

A munka két nagy részből áll. Az első egy betűrendes adattár, amely a hivatalos neveket tünteti föl. Ezek a névformák most már kötelező használatra emelkedtek minden hivatalos iratban, publikálásra szánt munkában. Ezt a hivatalos nevet kiegészítő adatok követik. Első adat az objektum rövidített megnevezése, típusa, amit követnek a lokalizálás adatai: táj, megye, illetőleg tájak, megyék megnevezése, ahol a név által meghatározott objektum fekszik.

Az adatok második csoportjába a földrajzi objektumok típusaiként különböző tények tartoznak. Vízfolyásoknál az eredet és a befogadás helye, hegyek, dombok, barlangok, mocsarak, tavak esetében a pontos helymegjelölés a mellette levő helység nevével. Hegyeknél, domboknál a magasság is szerepel.

A harmadik csoport a legfontosabb a névkutatók számára, mert itt találjuk felsorolva a hivatalos névnek az esetleges népi vagy régi névváltozatait. Nem ritka némely esetben a 6–8 névváltozat felsorolása sem, s ezáltal igen gazdag adattárát kapjuk a népi elnevezéseknek is.

Végül a mellékelt térképre vonatkozó keresőbetűk és -számok zárják le a névcikket.

A könyv második része névmutató, s azokat a neveket tartalmazza betűrendben, amelyek nem hivatalos névformák, hanem az egyes objektumok egy részére vagy egészére vonatkozó névváltozatok. Tehát itt kell keresnünk azokat a népi, vagy régebbi neveket, amelyeket nem tettek hivatalossá, s amelyek lassú kihalása, a névkincsből való kivészése várható a közeljövőben.

Hajdú Mihály

Mészöly Gedeon: Népünk és nyelvünk.

Válogatott tanulmányok. Válogatta és szerkesztette Szathmári István. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 612 l.

Mészöly Gedeonnak, a kiváló nyelvtörténésznek ma már nehezen hozzáférhető írásaiból ad válogatást a kötet, amelyet a szerkesztő Szathmári István Mészöly életpályáját bemutató és értékelő tanulmánya vezet be. Az előszóból megtudjuk, hogy a könyv címadása nem véletlen, ugyanezzel a címmel indította Mészöly 1929-ben szegedi folyóiratát. Ez az elnevezés szabta meg a folyóirat szerkesztőjének „...egész szemléletét, alkotói módszerét és teljes életművét”.

A szerkesztő a dolgozatokat három fő tárgykörbe sorolja. Az I. részben a szavaink eredetéről, történetéről írott tanulmányok kaptak helyet. Olvashatunk a *fakó*, a *cserény*, a *hit*, az *esküszik*, a *csalfa*, az *iszonyú* szó eredetéről, a *húr*, *hurka*, *hurok* szavak kapcsolatáról, *Székesfehérvár* nevének kialakulásáról. Nyomon követhetjük a háború szó társadalomtörténeti vonatkozású jelentésfejlődését és megismerhetjük az ugor kori vadászat és sámánosság magyar szókincsbeli emlékeit. A Juhász Gyula darvadozása és Petőfi rónája című írás jól példázza, hogy az avatott kezű nyelvész hogyan tárja fel „egy-egy szónak a költői nyelvben észlelhető hangulattörténetét”.

A II. rész a hang-, alak- és mondattani jelenségek története, tulajdonképpen „magyarozó séta” az »ómagyar szövegek« világában. Mészöly egyetemi segédkönyvnek szánta tanulmányait Anonymus (P. mester) krónikájáról, a Halotti Beszédről és az

Ómagyar Mária-siralomról. Mivel nagyon fontosnak tartja a szerző a vizsgálódások során a latin eredetivel való egybevetést, ezért megtalálható a segédkönyvben a latin eredeti, illetve a latin forrás, ennek szó szerinti fordítása mai magyarsággal és egykorú kiejtés szerint a betűk mai hangértékével és a betű szerinti eredeti. Majd következnek soronként a nyelvtörténeti magyarázatok, tanulságok. Terítékre kerülnek a hangtörténet, a szótörténet, az etimológia, az alaktan és a mondattan legfontosabb kérdései, de olvashatunk névtani, történeti, néprajzi és művelődéstörténeti fejtegetéseket is. Különösen érdekesek a kitérők, pl.: a ló szó eredetéről és jelentéstörténetéről írott rész, amelyben nyelvi adatokkal bizonyítja Mészöly Gedeon, hogy „az előmagyarok még a török hatás előtt lettek nagy lótenyésztőkké”, vagy pl.: az Ormánság földrajzi név megfejtése. Tanulmánya végén hangsúlyozza, hogy a Halotti Beszéd szerzője mestere volt a magyar prózának, az Ómagyar Mária-siralom szerzője pedig művésze volt a magyar versnek.

A III. rész az Irodalom, stílus, fordítás címet kapta. E fejezet figyelemre méltó írása a „tabajdi gatyás költőnek”, Mészöly földijének, Kis Bátori Józsefnek a bemutatása. Érdekes dolgozat hívja fel a figyelmet a szitkok, átkok, káromkodások történeti vizsgálatának jelentőségére. Két tanulmány (A magyar Racine-fordítás kérdéseiről és Az Odisszea magyarra fordításának módszere) a szerző műfordításról vallott nézeteit tárja elénk. Szemléletesen indokolja Mészöly, hogy miért fordította Racine hím- és nőrímes alexandrinjait magyarra tíz-tizenegy szótagos sorokban (ötös és hatodfeles jambusokban) és az Odüsszea hexameterait felező tizenkettésekben.

A Függelékben a válogatás, az elrendezés elveiről, és a szövegközlés módjáról olvashatunk. A kötetet Mészöly Gedeon megjelent munkáinak jegyzéke – Péter László összeállítása – zárja.

Molnár Ildikó

Mező András: A magyar hivatalos helységnévadás.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 407 l. (Nyelvészeti Tanulmányok 22.)

A magyar településnevek kutatásával régóta foglalkozik eredményesen a magyar nyelvtudomány, azon belül a névtudomány. A mesterséges helynevek kialakulásával, névváltoztatásokkal, a nevek megállapításának kérdéskörével viszont még mindeddig nem foglalkoztak behatóan.

A mű első része a hivatalos név fogalmát tisztázza. A mesterséges neveket a névadók szerint két csoportba osztja: hatósági nevek, amelyeket jogi testületek tudatosan alkotnak, és nem jogi testülettől származó, vagyis ismert személyhez kötődő nevek. Végül a népi (közösségi) és hivatalos nevek közötti különbségeket és egybeeséseket tisztázza a szerző.

A második részben a hivatalos helységnévadás korszakait ismerteti Mező András. Az 1898-ig tartó időszakot rendszertelen, az utána következő kort pedig rendszeres helységnévadásnak nevezi.

A rendszertelen névadás első szakaszában, amely a XVIII. századtól 1873-ig tart, az új községek egyéni elnevezései a jellemzők. Az állam ekkor még nem szólt bele a településnevek életébe.

A rendszertelen névadás második korszaka 1873-tól 1898-ig tartott. Új községnevek kisebb számban keletkeztek már ekkor.

A rendszeres helységnévadásnak nevezett második nagy korszakot kisebb egységekre osztja a szerző, s ezek közül kétségtelenül a legfontosabb az első időszak, az 1898-tól 1912-ig terjedő tizennégy esztendő. Ekkor alakult és végezte munkáját a törzskönyvbizottság, amely nagy körültekintéssel az akkori Magyarország 63 vármegyéjének minden egyes települését megkérdezte nevének hivatalos helyen, a népnyelvben, idegen ajkúak körében használatos alakjairól, régi, történeti följegyzéseiről, esetleges névváltoztatási szándékáról. Több, mint 12 000 község nevéet tárgyalta meg a bizottság, s több, mint négyezernek a nevéet változtatta meg.

A könyv a továbbiakban ismerteti a bizottság névjóváhagyásának és névváltoztatásának a szempontjait, módszereit, amelyek között jelentős helyet foglalt el a magyarosság, történetiség és a helyesírásbeli egység.

A különböző úton létrejött névváltoztatásokról szemléletes táblázat tájékoztat bennünket a könyv 265. lapján.

A rendszeres helységnévadás második időszakát, amely 1912-től 1919-ig tartott a „módosítások szakaszá”-nak nevezi a szerző. Külön fejezet foglalkozik a Tanácsköztársaság névadásával. A két világháború közötti névadás (1919–1939) tulajdonképpen csak 140 községet érintett.

A második világháború alatt (1939–1944) 196 névváltoztatás történt, aminek nagyobb része (166) települések egyesüléséből adódott, s csupán 14 esetben került sor új község alakítására, vagyis valóságos névadásra. Külön foglalkozik a szerző a Bukovinából áttelepített székelyek régi lakóhelyük nevének Bácskába való vándoroltatásával. A háború utáni időszakot (1945–1954) az „ideológiai ellenhatás” korának nevezi a könyv, amikor a Király-, Herceg-, Püspök-, Érsek- stb. előtagú helyneveket igyekeztek mindenáron megváltoztatni, de a Nemes- előtag elhagyására is számos példát nyújt. Ma is tartó korszakunk a „centralizált hivatalos névadás kora”, amely mind a történettudomány, mind pedig a nyelvtudomány segítségét mellőzve kizárólag hivatali szervekre bízta a névváltoztatás előkészítését, és jóváhagyását az Elnöki Tanácsra ruházta.

A könyv jelentős részét foglalja el a nagyon pontos és aprólékos Helynévmutató.

Hajdú Mihály

Mikó Pálné: Márton József a magyar nyelvért.

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest, 1982. 120 l. (A nyelvtudomány és a nyelvoktatás műhelyéből 1.)

A tanulmány szerzője a magyar nyelvtörténet olyan alakjával foglalkozik, akinek – rendkívüli sokoldalúsága miatt: szótáríró, lapszerkesztő-újságíró, térképész volt – éppen nyelvészeti munkássága a legfeldolgozatlanabb.

Az I. fejezet Márton életét, műveinek teljes bibliográfiáját ismerteti. Ezután a nyelvvizsgálat elméletét, „a” nyelv, a nyelvek, a nemzeti nyelv témakörét tárgyalja a szerző, miközben képet ad a felvilágosodás korabeli nyelvtudományról. Majd Márton nyelvtanait, a magyar nyelv leírását, a nyelvtant és a nyelvhasználatot vizsgálja alaposan

és részletességgel. A IV. fejezet a nyelvkönyvek tananyagáról szól, végül a nyelvelsajátítás módszereiről tesz vallomást. Az összefoglalást gondosan összeállított, gazdag irodalomjegyzék követi.

Polónyi Szűcs Szilárd

Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 644 l. (Nyelvészeti Tanulmányok 23.)

A 70-es évek folyamán két könyv is készült, mely a német–magyar nyelvi érintkezés különböző időben jelentkező problematikájával foglalkozik. 1978-ban jelent meg *Horváth Mária* könyve (Német elemek a 17. század magyar nyelvében), 1982-ben pedig Mollay Károlyé. A két dolgozat csaknem teljes áttekintést ad a magyar nyelvet első sorban a szókincs területén ért német hatásról. Ha röviden jellemezni kívánánk a két könyvet, azt mondhatnánk, hogy Horváth elsősorban a nyelvész-etimológus, Mollay pedig az írástörténész–kultúrtörténész–etimológus alapállásból vizsgálja anyagát. Mindez természetes is Mollaynál, hiszen – anyagából következően – elsősorban írástörténeti, település- és kultúrtörténeti tényezőkkel kellett számolnia a szavak eredetnek, átvételük körülményeinek megállapítása során.

Mollay könyvének első részében a német jövevényszó-kutatásunk történetét és problematikáját vizsgálja. Alapelve, hogy a hagyományos és sokáig egyeduralkodó „szótárforgató etimologizálást” a „forrásolvasó etimologizálásnak” kell felváltania. Ez természetesen igen lassú, aprólékos, de nem nélkülözhető alapkutatót jelent, melynek során külön figyelembe kell venni a források grafematikai jellegzetességeit.

Könyve második részében a szerző a német–magyar nyelvi érintkezések történeti hátterét vizsgálja: milyen nyelvi és kulturális érintkezések történtek az általa javasolt korszakoláson belül. Az első korszakot (862–1060) az egyházi és udvari műveltség köréből származó ófelnémet jövevényszavak jellemzik leginkább. A második korszak (1061–1342) a hazai németiség első tömeges bevándorlásának kora. Ezt főképpen a *Németi* nevű falvak elterjedése mutatja. Az átvett szókészletben ekkor is jelentős még az udvari és az egyházi kultúra szavainak száma, ám számos egyéb, foglalkozásra, építkezésre, öltözködésre vonatkozó átvételt is megfigyelhetünk. E korszak tárgyalása során vizsgálja meg Mollay az 1153. évi pannonhalmi oklevelet. E levél kapcsán számos kitűnő, főként a grafematikát és a történeti földrajzot illető megállapítást tesz, bár van néhány nem kellően megalapozott kijelentése is.

A harmadik korszakban (1342–1686) a hazai német írásbeliség kialakulását tárgyalja. E korszakban ugrásszerűen megnövekedett a városi polgárság életformájával összefüggő német átvételek. A szerző kiemeli e korszakban a városokat, nézete szerint itt keresendő a német–magyar nyelvi érintkezések súlypontja.

Könyve harmadik részében a szerző a kétnyelvűség kérdését tárgyalja, hangjelölési és hangtani megfigyeléseket tesz. Könyvének ez és a negyedik, a szavak etimológiáját szócikkekben tárgyaló része a leginkább nyelvészeti jellegű. Gazdag tárgyi és kultúrtör-

téneti műveltséggel tárja elénk szóeredzetéseit, módszerének reprezentáns példája az *érsek* szó.

Mollay könyve fontos kézikönyv minden további etimológiai jellegű munkához.

Hegedüs Attila

Papp György: Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára I.

Újvidék, 1982. 142 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 8.)

Az előszó tájékoztat a gyűjtés adatlapokkal történő módjáról, előnyeiről és nehézségeiről. Nagy eredménye a munkának, hogy történeti adatokkal is kiegészült, s széles körű kutatásokat végzett a szerző ezeknek a különböző publikációkban elrejtett adatoknak az összegyűjtésére, azonosítására. A közlés módja nem tér el az eddig már megszokottól.

Az adattár tartalmazza a jugoszláviai Adorján (Adorjan), Horgos (Horgoš) és Kanizsa (Kanjiža) helyneveit. A többi község adata (Kishomok, Kispiac, Martonos, Orom, Oromhegyes, Tótfalu, Velebit, Völgyes és Zimonic) valamint a Tisza víznevei a – remélhetőleg – közeljövőben megjelenő második kötetben lesznek benne. Két térkép szemlélteti az anyagot. Egyiken a kanizsai kommuna elhelyezkedése látható a Vajdaságban, a másikon pedig a kanizsai kommuna helységei, egymáshoz való földrajzi viszonyuk, út- és vasúthálózatuk található. Egy igen jelentős melléklet egészíti még ki a kötetet a névanyag felsorolása előtt: az egyes települések nemzetiségi összetételére vonatkozó adatok az 1981. évi összeírás alapján. Ebből megtudjuk, hogy a kommuna 32 529 lakójából 28 414 magyarnak vallotta magát, 2322 szerb, 885 jugoszláv [?], 376 cigány, 171 horvát, 148 román s rajtuk kívül még több kisebb létszámú crnagorai, macedon, szlovén, albán, ruszin, szlovák, urkán stb. anyanyelvű lakos él a területen.

Az adattár nevei a megszokott rendben találhatóak a kötetben. A község névadata után annak történeti előfordulásai, népnyelvi adatai, földrajzi, történeti bemutatása áll.

Az egyes települések nevei köznyelvi alakjukban betűrend szerint követik egymást. A címszó után a népnyelvi ejtésváltozatok következnek mind magyar mind pedig szerb-horvát nyelven. A történeti forrásokban föllelt neveket évszámmal ellátva, rendszerint szövegkörnyezettel együtt közli a szerző. Ezután a helyhatározóragos alakokat kapjuk. Végül az objektum történetére vonatkozó leírás, néprajzi, névtörténeti megjegyzés zárja a névcikket.

Hajdú Mihály

Penavin Olga–Matijevics Lajos: Temerin és környéke földrajzi neveinek adattára.

Újvidék, 1982. 107 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 7.)

A szerzők az előszóban tájékoztatnak a vajdasági (Jugoszlávia) helynévgyűjtés történetéről, a gyűjtött anyag jelentőségéről, fölhasználásának lehetőségeiről, leírják a

gyűjtés és ellenőrzés módszereit. A földolgozás és közzététel módjában az egységességre törekedve követték a szerzők a magyarországi helynévgyűjtő gyakorlatot.

Az adattár előtt két térkép tájékoztat a temerini kommuna elhelyezkedéséről, a hozzá tartozó települések egymáshoz való viszonyáról, vasút- és útvonalairól. Három község helynévadatait tartalmazza az adattár: Járek (Bački Jarak), Szőreg (Sirig) és Temerin (Temerin).

Az eddigi gyakorlatnak megfelelően először a település nevére, a község múltjára vonatkozó adatokat kapjuk, majd a magyar betűrendnek megfelelően, a köznyelvi alakváltozataival állnak címszóként az adatok külön-külön községenként. A köznyelvi forma után a népi ejtészváltozatokat találjuk, először a magyar anyanyelvű lakosság használata szerint, utána a szerb-horvát nyelven beszélők szerint. A magyar népi névnek hol?, honnan?, hová? kérdésre válaszoló ragos alakjai következnek ezután. Végül a jelölt objektum részletes magyarázatát olvashatjuk.

Hajdú Mihály

Schubert, Gabriella: Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen. Osteuropa-Institut an der freien Universität Berlin Balkanologische Veröffentlichungen.

Herausgegeben von Norbert Reiter. Bd. 7. Berlin, 1982. In Kommission bei Otto Harrassowitz. Wiesbaden. 35+696 l.

A jól áttekinthető felépítésű munka két nagy részre tagolódik: előbb I–XXXV-tel számozva a rövidítések feloldása: a teljes szakirodalomjegyzék, a nyelvek és nyelvjárasok rövidítései, más rövidítések és a felhasznált jelek jegyzéke található. A második részben a kérdéskör általános megvilágítása következik. Ezen belül a különböző elméleti kérdés föltevésekre – a „nyelvi kapcsolat”, a „kölcsonzés”, a „nyelvi keveredés”, a „kétnyelvűség”, a hangrendszer, a zöngesség és zöngétlenség, a kiejtésbeli különbségekre, és a különböző szófajok kölcsonzési módjainak tárgyalására – kerül sor, majd hangsúlybeli és jelentéstani vonatkozású megfigyeléseket tesz a szerző. Külön foglalkozik – bár meglehetősen tömören – a szomszéd nyelvekben levő magyar eredetű szóanyag időrendjével.

A könyv derekán az *abszolvál*-tól a *zsidó* szavunkig 351 olyan magyar kifejezés található, amelyek igen gyakran nem egy kelet-közép-európai nyelv szókincsének részévé lettek. Minden egyes szócikk fejléce a vizsgálandó kifejezés mai magyar irodalmi nyelvi (szótári) alakja, ezután a német jelentés, majd az átvevő nyelvbéli alak található, lehetőleg minél pontosabb nyelvjárási lokalizálással, s a szakirodalmi lelőhely pontos meghatározásával.

Szabó T. Ádám

Sinor Dénes kötete, amely Hajdú Péter rövid, méltató bevezetőjével kezdődik, voltaképpen tematikus válogatás a szerző széles körű tudományos munkásságából. Az 1943 és 1976 között írt tizennégy tanulmány kivétel nélkül urál-altaji kérdésekkel foglalkozik, elsősorban az altaji nyelvek felől vizsgálva a problémákat.

Az itt közölt tanulmányok zöme két nagyobb csoportba osztható: etimológiai, illetve alaktani tárgyúak. A hét etimológiai cikk közül öt kifejezetten altaji szavak eredetével foglalkozik (pl. a szarvasmarha-, illetve lónevekkal), egyben 37 uráli–tunguz szóegyeztést egyben, pedig három ősi szót ('húgy' ~ 'csillag' ~ 'köröm') vizsgál. Bár a szerző minden etimológiai tanulmányában utal a vizsgált szavak esetleges uráli megfelelőire, kapcsolataira, az uralista szempontjából mégis a két utóbb említett cikk az izgalmasabb. Nemcsak a bennük található konkrét eredmények miatt, hanem azért is, mert jól mutatják azokat a bonyolult nyelvi összefonódásokat, amelyekkel a magyar, vagy bármely más uráli nyelv ősi szókincsének kutatásakor az eddiginél nagyobb mértékben kell számolni.

A morfológiai tárgyú öt tanulmányban három urál–altaji helyhatározórag, egy sor-számnévképző és néhány többesjel elterjedtségét, használatát, kapcsolatait vizsgálja a szerző. Az „urál–altaji” terminus (mint arra Sinor is utal), e cikkek címében a finn-ugor, szamojéd, török, mongol, tunguz nyelvek összefoglaló közös neve, nem pedig egy rekonstruált alapnyelv elnevezése. Ez Sinornál fontos elvi és módszertani különbségtétel.

Poppe összehasonlító altaji hangtanáról írt észrevételeiben is főként az illusztris altajistának, az altaji nyelvrokonság egyik legszilárdabb hívének rekonstrukciós módszerét kifogásolja. Sinor különösen a rekonstruált („csillagos”) alakok használatát ítéli meg szkeptikusan: „A rekonstruált alakok mértéktelen alkalmazása álbiztonság benyomását kelti, s szinte akármelyik szó egybevetését lehetővé teszi.” Egyébként is úgy véli, hogy „...bármilyen genetikai rokonság legmeggyőzőbb bizonyítékát a morfológiának kell szolgáltatnia.” Sinor tehát vitázik (és tegyük hozzá megalapozottan vitázik) a hagyományos nyelvhasználat gyakorlatával, amelyben az etimológia és vele együtt a hangmegfelelések játszották a főszerepet. Fenti megállapítása természetesen nemcsak az altaji, hanem mutatis mutandis az uráli összehasonlító nyelvészetre is érvényes, bár az uralisztikában az etimológia és a rekonstrukció megbízhatóbb eszköznek bizonyult, mint az altajisztikában.

A közölt tanulmányok legfontosabbika a kötet (időrendi) sorrendjében az utolsó előtti (Az uráli és az altaji összehasonlító kutatások mai helyzete), összefoglaló jellege miatt a gyűjtemény elejére vagy végére kívánkozna. Ebben a szerző összefoglalja egyrészt az e tárgyban több mint harminc éven át folytatott kutatásainak konkrét, a jelen kötetben magyarul is publikált eredményeit, másrészt az urál–altaji nyelvhasználatással kapcsolatos általános nézeteit.

Joggal állapítja meg, hogy az urál–altaji kérdésben „...az elért eredmények nagymértékben annak a hipotézisnek a hatása alatt állnak, amelyek a kutatás alapjául szolgálnak.” Ő maga mindig arra törekedett, hogy elfogulatlanul vizsgálja a kérdést, s a kötet olvasása után elfogulatlanságát senki sem vonhatja kétségbe.

Konkrétan ez azt jelenti, hogy nem állítja, de nem is tagadja az urál–altaji, s ezen belül az (altajisták táborát két pártra osztó) altaji nyelvrokonságot. Inkább arra törekszik, hogy az idesorolható öt nyelvcsoporthoz (szamojéd, finnugor, török, mongol, tunguz) közti egyezések (és különbségek) alapos és gondos kutatásával tisztázza e nyelvcsoporthoz közti viszonyokat, amelyek feltétlenül sokkal bonyolultabbak, mint azt jelenlegi ismereteink alapján tudni véljük.

„Meggyőződésem, – írja – hogy az areális nyelvészet iránti növekvő bizalom – jól lehet az sem csodaszemély – a kulcs sok problémánk megoldásához. Ha pedig ezt a módszert választjuk, a legelső válaszra váró kérdés az lesz, hogy a kört, amelyen belül az urál–altaji nyelvek elhelyezkednek, nem kellene-e kitágítanunk, s belevonnunk olyan nyelveket is, amelyek hagyományosan nem számítanak urálinak vagy altajinak.” Ő maga mindjárt javasolja is a kör kibővítését a koreaiakkal és a japánokkal.

A recenzens ugyan erős szkepticizmussal szemléli az urál–altaji nyelvek csoportjának ilyen kibővítését, de el kell ismernie, hogy a hagyományosan idesorolt öt nyelvcsoporthoz és kapcsolataikhoz „Sinor-módszerrel” való elfogulatlan kutatása számos értékes eredménnyel kecsegtet, bár kétségtelenül mindig lesznek majd megoldatlan, sőt megoldhatatlan problémák.

Sinor Dénes magyar nyelvű kötetének megjelenése örvendetes és fontos esemény. A Tanulmányok bizonyára serkentő hatással lesznek majd a hazai urál–altaji kutatókra.

A kötet szerkesztője (Sz. Bakró-Nagy Marianne) és fordítói (Sz. Bakró-Nagy Marianne, Korompay Klára és Fabricius-Kovács Ferenc) alapos munkát végeztek.

Csúcs Sándor

Solymár Imre: Három etnikum falucsúfolói a Völgységben.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1982. 89 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 13.)

A Völgység Tolna megye egyik kistája. Határát az egyes szaktudományok és a népi tudat különbözőképpen vonják meg. „A magam részéről a Völgységet történetiségében, a népi tájtudathoz igazodva értelmezem.” – írja Solymár Imre. Ez a terület a „Völgységi-árok” vízgyűjtő területe, kiegészülve még néhány délebbi községgel (pl. Mecseknádasddal és Magyarereggyel). Miután a szerző földrajzilag pontosan körülhatárolta gyűjtési területét, kitér még az egyéb Völgység-értelmezésekre, illetve a tájhatárok történeti változására.

A Völgység etnikailag, néprajzilag nagyon színes. Az itt élő három etnikai csoport a következő: a magyar őslakosság (a törököt és németet túléltek leszármazottai), a magyarországi németek (a XVIII. században a német fejedelemségekből betelepítettek leszármazottai) és a bukovinai székelyek, akik sok hányattatás után kerültek a második világháború során eredeti lakóhelyükről Magyarországra. A szerző röviden ismerteti e csoportokat, utalva a kérdéssel foglalkozó fontosabb szakirodalomra, majd a falucsúfolók meghatározásával, osztályozásával foglalkozik. Az adattár előtt még népszámlá-

lasi és egyéb statisztikai kimutatásokat talál az olvasó. Az adattár egységei a következők: 1. A régi magyar etnikum falucsúfolói; 2. A völgyégi sváb etnikum német nyelvű csúfolói; 3. A völgyégi svábok magyar nyelvű falucsúfolói; 4. A bukovinai székely etnikum Bukovinából hozott falucsúfolói; 5. Bukovinában mindig a másik falnak tulajdonított falucsúfolók; 6. Etnikumhoz nem kötött, újabb falucsúfolók a Völgysegen; 7. Völgyégi falvak falucsúfoló történetei; 8. Bukovinai falvak falucsúfoló történetei.

Juhász Dezső

Tarrné Naszádos Katalin: Sárvári szólások és közmondások.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1982. 88 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 11.)

Szakdolgozatnak készült eredetileg ez a füzet, amely a sárvári szólások színes, bő – bár nem teljességre törekvő – gyűjteményét tartalmazza. A szerző rövid bevezetőjében beszél a szólások és közmondások osztályozásáról és a közzététel módjáról. Az adattár felépítése részben szótárszerű (azaz a szólások és közmondások a kiemelt vezérszavak betűrendjében szerepelnek nyelvjárási ejtésben és jelentésmegadással), viszont az anyag nagyobb kategóriákra van osztva. A kategóriák (az adattár egységei) a következők: *Szólások*: Egyszerű szólások; Összetett szólások (ezen belül párhuzamos felépítésű szólások és szóláshasonlatok); Mondat jellegű szólások. *Közmondások*: Emberi megnyilvánulással kapcsolatos közmondások; Egészségügyi és időjárással kapcsolatos közmondások, gazdaregulák; Konvencionális közmondások.

Juhász Dezső

Tervonen, Viljo ja Wichmann, Irene (toim.): Suomalais–unkarilaisten kulttuurisuhteiden bibliografia vuoteen 1981.

Helsinki, 1982. 158 l. (Castreaneanumin toimitteita 24.)

A finn–magyar kulturális vegyes bizottság 1980-ban úgy határozott, hogy a két ország kutatóiból álló munkaközösséggel megírattja, 1984-ben pedig kiadja a finn–magyar művelődési kapcsolatok történetét. Az ismertető bibliográfiát finn részről e vállalkozás egyik előmunkálataként jelentették meg.

A bibliográfia a finn–magyar kulturális kapcsolatokat dolgozta föl 1981-ig. Szerzői, Viljo Tervonen és Irene Wichmann a tárgykörbe tartozó finn nyelvű, valamint a Finnországban bármely nyelven megjelent irodalmat dolgozták föl. Pontosabban megnevezve: számba vették a magyar szépirodalom fordításait, az önállóan publikált művektől a folyóiratokban, antológiákban stb. megjelent versekig, novelláig. Sőt a magyar drámák kéziratos finn fordításait szintén nyilvántartják. A magyar zenei anyagot, kottákat, a Finnországban készült lemezeket ugyancsak. Ezenkívül a szerzők felveszik a

magyar tárgyú regényeket, novellákat, verseket, a Magyarországra, annak történelmére, kultúrájára, a finn–magyar kapcsolatokra vonatkozó írásokat. Számos adatot közölnek a napilapokból is, de ezeknek az átnézését az anyag nagysága miatt nem végezték el rendszeresen, főleg az 1820 és 1870 között megjelenteket dolgozták föl. A legkorábbiak kivételével ugyancsak kihagyták a kifejezetten tudományos publikációkat, ezek ugyanis az illető szakterület bibliográfiáiban megtalálhatók.

A bevezetők után a bibliográfia könyvészeti adatokkal 1929 tételt sorol föl a szerzők – szerkesztett művek esetében a címek betűrendjében. A legkorábbi adat 1821-ből való. Az összeállítást bő névmutató és tárgymutató, a fontosabb periodikák listája és rövidítésjegyzék zárja.

A. Molnár Ferenc

Vadas Ferenc: Puszták – nevek – emberek.
Szekszárd, 1982. 35 l. (Múzeumi Füzetek)

A pusztá fogalmának és változásának bemutatása után a kastélyok szerepéről, neveiről szól a szerző. Példáit Tolna megye földrajzi neveinek kötetéből meríti. A kastélyok után az istállókat mutatja be, minthogy Illyés Gyula szavaival: „A kastély után a legdíszesebb, sőt még néha annál is tekintélyesebb épület az ököristálló.” Az istállók mellett azonban a helynevek vallanak a különféle állatok fajainak legelő és delelő helyeiről, még a bivalyok fürdőhelyéről is.

A pusztai emberek életéről sok mindent elárulnak a helynevek, csak értő módon kell magyarázni őket. A cseládházak nevei sokat elárulnak az életmódról.

A hivatalos földelnevezések (A/1, A/2 tábla stb.) mellett él még ma is a pusztai emberek adta név: Aranyógy, Gatyá-remész stb.

A kiadvány második részében szójegyzéket ad a szerző, amely a pusztákon használt, ma már többnyire kihalt szavakat és azok jelentéseit tartalmazza.

Irodalomjegyzék és régi uradalmi épületekről készült fényképek teszik teljessé a kötetet.

Hajdú Mihály

Vas megye földrajzi nevei.

Közzétette: Balogh Lajos, Barbalics Imre, Bárdosi Lajos, Bokor József, Guttmann Miklós, Gyarmathy Miklós, Hajdú Mihály, Laky Rezső, Ördög Ferenc, Pomogyi József, Szabó László, Vörös Ottó. Tudományos tanácsadó: Végh József és Balogh Lajos. Kiadja a Vas megyei Múzeumok Igazgatósága, Szombathely, 1982. 839 l.

Az országos méretű földrajzi-név gyűjtő munka legújabb eredménye Zala, Somogy és Tolna megye kiadványa után a vasi kötet. Elődeihez hasonlóan a megye valamennyi településének összes kül- és belterületi földrajzi nevét tartalmazza. A somogyi kötethez hasonlóan a „Vas megye földrajzi nevei” az élő névanyagon kívül történeti adato-

kat is közöl. Megtalálható benne az 1857 és 1860 között készített első kataszteri térkép névanyaga (C.), az 1864-es Pesty-féle gyűjtés adatai (P.) és az 1907 és 1934 között készített második kataszteri térkép vagy más néven a színes birtokvázlatok nevei (K.). Korábbi névanyag gyűjtésére nem vállakoztak abból a megfontolásból, hogy ez elhúzta volna a megjelenés idejét, és az élő névanyaggal szemben ennek az összegyűjtése később is elvégezhető.

A névgyűjtemény utal a domborzati, vízrajzi viszonyokra, művelési ágra stb. Az egyes nevekhez fűződő szájhagyományt, régészeti, néprajzi vonatkozású megjegyzéseket is közöl. A magyarázó szövegek – mint az előszó is kiemeli – „csak tartalmilag népiek, mivel megfogalmazásuk az esetek többségében a gyűjtőtől vagy az ellenőrzőtől származik”.

A neveket az egyszerűsített egyezményes hangjelöléssel írják le, a nemzetiségek (német, szlovén, horvát) által használt neveket pedig az egyezményes hangjelölés ilyen célra módosított változatával jegyezték le. Így a kötet anyaga a magyar, német, szlovén és horvát nyelvészet (elsősorban a névtudomány), de a néprajz, művelődéstörténet, régészet, helytörténet számára is jól hasznosítható.

A földrajzi tulajdonnevek adattárát megelőzően, az adattár anyaga alapján készült földrajzi köznévi szójegyzék található. Ez Bokor József, Guttman Miklós és Vörös Ottó munkája. Ugyanők készítették a névgyűjtemény használhatóságát jelentős mértékben növelő mutatót is. Ebben betűrendben található meg az adattár valamennyi földrajzi neve és néveleme.

Zelliger Erzsébet

Veszprém megye földrajzi nevei. I. A tapolcai járás.

Közzétette Gaál Sándorné Lakossy Judit, Király Lajos, Mészárosné Varga Mária, Tassyné Szelestey Ibolya. Budapest, 1982. 328 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 156.)

A magyar helynévkutatásnak újabb jelentős eredménye e kötet. Az országossá vált helynévgyűjtő mozgalmon belül Veszprém megye is fölzárkózott a már eddig is szép számú, a földrajzi nevek közzétételében kiemelkedő helyet szerzett megye (Zala, Somogy, Tolna, Vas, Heves stb.) sorába. Egy járásnyi területről hatalmas anyagot tartalmazó kötettel jelentkezett, s ez maga nem kis teljesítmény.

A Bevezetésben a gyűjtés történetét olvashatjuk röviden, majd a történeti anyag fölveteléről kapunk tájékoztatást ugyancsak tömören.

Az élő névanyag közzététele az eddigi helynévgyűjteményekkel azonos formában történt.

Az eddigi kötetektől eltérően itt az adattár előtt találjuk a földrajzi köznevek értelmezését *Mészárosné Varga Mária* összeállításában. Az elkészítés néhány nagyon hasznos tanulságának közreadása után ismerteti a szerző a szócikkek fölépítését, majd betűrendben adja a közel 600 adatot tartalmazó szótárt.

A könyv legjelentősebb és legterjedelmesebb fejezete természetesen maga *A névanyag* címet viselő adattár. Ebben a járás 52 községének valamennyi kül- és belterületi

nevét és névváltozatát megtaláljuk térképeken lokalizált közzétételi formában. Közel tízezer földrajzi objektumnak majdnem háromszor ennyi nevével, történeti és jelenkori névváltozatával az eddigi járási gyűjtemények közül kiemelkedő mennyiségű anyagot tartalmaz.

Az egyes települések névanyagának közlése, elrendezése teljesen megegyezik a már jól bevált eddigi megyei és járási közzétételekkel.

Valamennyi helységről két térképet kapunk (nagyon ritkán a kettőt együtt, a belterületét beágyazva a külterületbe, azonos méretarányban).

A hatalmas adattár mindenképpen nagy nyeresége sok tudományágnak, s lehetőséget ad arra, hogy az összehasonlító kutatómunka a közeljövőben nagyobb mértékben föllendüljön, a legkülönbözőbb szakterületek tudósai haszonnal forgassák ezt a jó fölépítésű, gazdag anyagot tartalmazó munkát.

Hajdú Mihály

Zay Ferenc: Az Landor feyrwar El wezessenek oka E woth Es Igy Essewth (1535 k.). Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Jegyzetekkel és tanulmánnyal közzéteszi Kovács István. Debrecen, 1982. 227 l. (Opera Facultatis Philosophicae Universitatis de Ludovico Kossuth Nominatae 6.)

Az emlékirat korábbi kiadásai (Monírók. III. Pest, 1857. 123–185; Magyar Helikon [Bp.] 1980.) a nagyközönségnek szánt nem betűhű átírásban jelentek meg. A Kovács István gondozta kiadvány először teszi lehetővé, hogy a memoárt tudományos szempontból is minden igényt kielégítően vizsgálhassuk.

A kézirat történetéről, könyvészeti adatairól, az írásmód jellemzőiről, a leíró személye és a datálás körüli problémák megoldásáról a Bevezetés tájékoztat. Kovács István alapos részletkutatásokat végzett elsősorban a memoárral kapcsolatos két vitás kérdés eldöntéséhez. Néhány Zay Ferentől származó rövidebb kézírásnak és az emlékiratnak főleg paleográfiai összevetésével igazolja azt a szakirodalomban eddig csak feltételezett, de nem általánosan elfogadott véleményt, hogy a leíró valóban Zay. Ezenkívül megállapítja, hogy az emlékirat 1535 körülre datálható.

A kiadvány a nyelvemlék faksimiléjét és betűhű szövegét párhuzamosan közli. Így az átírás könnyen összevethető az eredetivel, ami esetenként azért is jó, mert a sokszorosítással készült munka az átírásban néhány paleográfiai sajátsgot nem jelölhetett. A betűhű közlést lapalji jegyzetben magyarázatok kísérik.

A szöveget az emlékirat vízjelének képe és a leíró személyét valamint a datálást tisztázó vizsgálatok részletes kifejtése követi. Szójegyzék, névmutatók, német nyelvű összefoglaló és rövidítésjegyzék is csatlakozik a kiadványhoz. Végül mellékletként a paleográfiai vizsgálatokhoz felhasznált Zay-kéziratok hasonmás lapjait láthatjuk.

M. Nagy Ilona

Zsilka János: *De constructione*.

Történet és állapot egysége a nyelvben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 230 l.

Zsilka János huszonötéves elméleti és gyakorlati nyelvészeti tevékenysége a magyar nyelv forma- és jelentésrendszerének fokozatos, egyre mélyebbre hatoló felderítésére, a nyelvi rendszer működésének mind pontosabb megértésére irányul.

Kutatásaira alapvetően jellemző, hogy a szinkrón nyelvi rendszert ellentett mozgások egységében vizsgálja: mint egymással kölcsönösen összefüggő induktív és deduktív mozgások szintézisét mutatja fel.

Vizsgálódásainak eredményeit eddig számos tanulmányban és nyolc könyvben publikálta. Az egyes kötetek egymásra épülnek, szervesen következnek egymásból: egy dinamikusan fejlődő, eredeti, dialektikus nyelvelmélet egyes állomásai.

Első könyveiben szintaktikai kutatásainak az eredményeit tette közzé. E művekben olvasói a magyar mondatformák rendszerével, az ún. *szerves nyelvi rendszerrel* ismerkedhetnek meg.

A szintaktikai vizsgálódások, a konkrét nyelvi anyag forma és jelentés egységében történő elemzése szükségképpen vezetett el kutatásainak jelenlegi fázisához, melyben a *nyelvi jelentés* a kutatás elsődleges tárgya.

Á mondat szerkezetek egy mindjobban általánosuló folyamat keretében vezethetők le egymásból. A forma és a jelentés szerves kapcsolatából következik, hogy a valóság bonyolultabb, szélesebb összefüggéseit ábrázoló, egyre általánosabb mondat szerkezeteknek elvont vagy metaforikus igei jelentések felelnek meg.

Zsilka már előző két könyvében is (*A jelentés szerkezete* 1975; *Jelentésintegráció* 1978) behatóan foglalkozik az igei polyszémák kérdésével. Arra a kérdésre keres választ, hogy milyen kapcsolat fogható meg az igék tulajdonképpeni és átvitt jelentései között, vagyis hogyan értjük meg a metaforikus jelentéseket.

Kutatásai tették világossá, hogy az igék átvitt jelentései mögött más igék (illetőleg az igék által meghatározott mondatok) állnak. Egy ige konkrét és metaforikus jelentései közötti kapcsolat csak különböző igék összefüggései alapján válik érthetővé. Egy ige átvitt jelentése több ige jelentésének az integrációja.

A *De constructione* Zsilka eddigi szintaktikai és szemantikai kutatásainak nagy-szabású összefoglalása. E szintézisre, e tudásra támaszkodva fordul a grammatika sarkalatos, ősi kérdéséhez: a kategória (=szó-faj), a szó és a szerkezet összefüggésének a problémájához. E kérdések az ókorban a sztoikusoknál, Apollonios Dyscolosnál, majd a latin grammatikusok közül Priscianusnál merülnek fel. (Zsilka könyve címével is Priscianus nagy nyelvtanának utolsó két kötetére utal.)

A könyv elemzései és az ebből következő elméleti fejtegetések egyértelműen bizonyítják, hogy a grammatika ezen ősi, évezredek problémája csak az *állapot és a történet* egységének a figyelembe vételével, a szinkrón és a diakrón kutatások szintézisével oldható meg.

Zsilka már korábbi munkáiban is kifejtette: az állapot mozgásformáiban az a történeti folyamat reprodukálódik, amely során a nyelvi rendszer létrejön. A fejlődés eredménye – az adott nyelvállapot – magában foglalja specifikus struktúrája kialakulásának a történetét. Így a szinkrón rendszer mind több összefüggésének az ismerete segítséget nyújthat a tényleges nyelvtörténeti kutatásoknak is.

Ezt a könyvét elsősorban ennek a problémának szenteli. Azt bizonyítva, hogy a mondat működését irányító nyelvi mechanizmusok történeti természetűek. Az igei metaforák belső szerkezetének megfejtése alapján a jelentések szinkrón mozgásából kikövetkeztethető történeti összefüggéseket rekonstruálja. Vizsgálataiból arra a jelentős következtetésre jut, hogy az igeik átvitt jelentéseit (= a másodlagos mondatfüggvényeket) működtető szinkrón összefüggések – a nyelv fejlődésének egy igen magas fokon – megismétlik a *funkció és szubsztancia* ellentétes, egymást kölcsönösen feltételező, ősi viszonyát.

Vagyis a metaforikus jelentések belső szerkezetének ismerete, megértése kulcsot ad a kezünkbe a szubsztancia és a funkció elemi viszonyának, az ősmondat fejlődésének a nyomon követésére, rekonstruálására is.

Ezzel párhuzamosan vizsgálódásai középpontjába kerül a mondat alanyi része, illetőleg a mondat főnévi és igei összetevőjének belső, szerves kapcsolata.

Zsilka az itt kifejtett új gondolatokat is – híven eddigi gyakorlatához – ábrázolja. Az ábrák a megfogalmazott gondolatokat szervesen egészítik ki: a feltárt – sokszor bonyolult – összefüggések, konstrukciós folyamatok megértését könnyítik meg.

A nyelvészeti kutatások fontossága egyre jobban túlnő a szűk értelemben vett lingvisztika körén. A nyelvi rendszer működésének a megértése, a feltárt összefüggések más társadalomtudományokban is hasznosíthatók.

Zsilka úgy véli: a nyelvi rendszer, valamint az ezen alapuló nyelvhasználat mozgásösszefüggései, konstrukciós folyamatai minden bizonnyal alapul szolgálnak a mindennapi nyelvhasználatot és a mindennapi tudatot meghaladó nyelvi és nem nyelvi művészi teljesítmények létrejöttéhez.

Könyve utolsó, rövid fejezetében ezeket az izgalmas kérdéseket veti fel. A nyelvi jelentés legfontosabb elvének, a jelentésintegrációnak a moralia területén való érvényességét fejtegeti.

Horváth Katalin